

HABSBURG ELÇİSİ WALTER LESLIE’NİN OSMANLI DEVLET YAPISINA DAİR GÖZLEMLERİ (1665)

Özgür KOLÇAK*

Özet

9 Ağustos 1664 tarihinde Osmanlı ve Habsburg yönetimleri arasında Vasvar antlaşması imzalandı. İki devlet arasındaki 1663-64 savaşlarını resmen sonlandıran antlaşmanın son maddesinde, Osmanlı ve Habsburg hanedanlarını temsil eden büyükelçilerin mübadele edilmesi öngörülmüştü. Habsburg elçisi Walter Leslie, 1665 Ağustos’unun ilk günü Edirne’ye geldi. Walter Leslie, diplomatik görüşmelerle dolu günlerde, Edirne ve İstanbul’da Osmanlı siyaset dünyasının önde gelen şahsiyetleriyle bir araya geldi. Walter Leslie, 1666’da, biri Osmanlı diyarında yürüttüğü diplomatik müzakereleri, diğeri Osmanlı devlet yapısına dair gözlemlerini anlattığı iki rapor kaleme aldı. Habsburg imparatoruna sunulan bu raporlardan ilki umuma açık olsa da, Habsburg elçisinin şahsî değerlendirmelerini ihtiva eden ikinci rapor gizli tutuldu. Walter Leslie, Osmanlı siyasî ve askerî gücünü I. Leopold’ü yüreklendirmeyi amaçlayan eleştirel bir üslupla tarif etmişti. Bununla birlikte, elçinin Osmanlı askerî ve siyasî yapısı hakkındaki tespitleri epeyce sağlam gözlemlere dayanıyordu.

Anahtar kelimeler: Osmanlılar, Habsburglar, erken modern diplomasi, Köprülüler, IV. Mehmed.

Osmanlı diyarına dair batılı gözlemcilerin tespitleri, Osmanlı tarih araştırmalarında, uzun süredir, belki de kaleme alınma gayeleri bakımından yeterince eleştiriye tabi tutulmadan kullanılmagelmiştir. Batılı çağdaş kaynaklar, yalnızca temin ettikleri farklı perspektif yüzünden bile Osmanlı tarihine kıymetli katkılar sağladılar. Daha genel bir ifadeyle, yerel kaynakların birbirlerini

---

* Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; ozgurkolcak@gmail.com.

tekrar etme, hatta kimi durumlarda doğrudan birbirlerinden iktibas etme alışkanlığına duçar oldukları durumlarda, çoğu vakit, yegâne kurtuluş yolu, üretilme maksatları ve kayıt mantığı bakımından yabancı metinleri tartışmaya dâhil etmektir. Bu bağlamda batılı hükümetlerin Osmanlı topraklarında düzenli hizmet vermiş daimî elçileri veya çeşitli vesilelerle Osmanlı ülkesini ziyaret etmiş fevkalade elçilerin artlarında bıraktığı yazılı metrukât hala büyük ölçüde tahlil edilmeyi beklemektedir. Bu yazı, Macaristan cephesinde cereyan eden 1663-64 savaşlarından sonra Habsburg saltanatını temsilen Osmanlı sarayına gönderilen olağanüstü elçi Walter Leslie'nin imparator I. Leopold'e takdim ettiği iki nihaî raporu (*relation*) ele alır. Bu raporların ihtiva ettiği tespitler, makalenin başlangıç sayfalarında, savaş sonrası siyasî koşulların kısa bir tanıtımı, Habsburg heyetinin Osmanlı ülkesinde gerçekleştirdiği diplomatik temaslarda gözetilen teşrifat kaideleri ve nihayet yolculuğa katılan diğer heyet mensuplarının kâğıda döktükleri metinlere yapılan göndermelerle zenginleştirilmiştir. Elbette, en doğrusu ve arzulananı, 1665'te, aşağı yukarı aynı zamanlarda yola çıkan Osmanlı ve Habsburg sefaret heyetlerinin öyküsünü, temsil ettikleri diplomatik zihniyet ve teamüller bakımından kıyaslayarak bir arada ele almak olurdu. Bu makale, bu türden kapsamlı ve derinlikli bir çalışmanın ilk adımı olarak kabul edilebilir.

9 Ağustos 1664 tarihinde imzalanan Vasvar barış antlaşması, 1663-64 savaşlarının yaralarını sarmaya çabalayan Osmanlı ve Habsburg devletleri açısından siyasî ve diplomatik ilişkilerin yeniden barışçıl bir zemine taşınmasını öngörüyordu. On madde halinde tertip edilen antlaşma metninin son maddesi, yirmi yıllık bir sulh müddeti tayin etmesinin yanı sıra, savaş sonrası şartların doğurduğu karmaşayı çözmek için “*dört ay mürûrundan sonra*” iki saltanatı temsil eden büyükelçilerin “*mübadele*” edilmesini şarta bağlamıştı. Bununla beraber elçi teatisi, Osmanlıların nazarında, diplomatik anlamlarının ötesinde apayrı bir ehemmiyet taşıyordu. Ne de olsa, Habsburg hükümdarı I. Leopold (1658-1705), Osmanlı sarayına yollayacağı elçisinin “... *vâkı' olan dostluk nişânesi için iki yüz bin kara kuruş deger bahâ pişkeş ve hedâyâ ...*” getireceğini taahhüt etmişti¹.

---

¹ Vasvar antlaşması, Viyana'ya gönderilen Osmanlıca nüshayı İtalyancaya çeviren saray tercümanının hatasından ötürü batı tarihçiliğinde 10 Ağustos tarihiyle bilinir. Vasvar

Gerçekten de, Osmanlı devlet ricali, antlaşma hükümlerinin *de facto* bir “savaş tazminatı” ihtiva etmesinden ötürü diplomatik işleyişi ellerinden geldiğince hızlandırma taraftarıydılar. 1663-64 seferlerinde Osmanlı ordusuna serdarlık eden Fazıl Ahmed Paşa, Habsburg yönetimini sıkıştırmak amacıyla 1664 kışını Belgrad’ta geçirdi². Habsburg elçisinin Osmanlı sarayına takdim edeceği hediyelerle birlikte gelişi, hiç şüphesiz ki, Osmanlı sadrazamının başarı hanesine yazılacak ve Köprülü ailesini, Osmanlı siyaset sahnesindeki rakipleri karşısında daha sağlam bir konuma yükseltecekti³.

Öte taraftan, Habsburg yönetimi için Osmanlılarla ilişkilerin bir an evvel güvenilir bir zemine oturtulması stratejik bir aciliyet kazanmıştı. Neticede I. Leopold, IV. Felipe’nin sağlığının hızla kötüleştiğini öğrendiğinden beri, İspanyol tahtı etrafında patlak verecek bir veraset kavgasına hazırlanıyordu. İmparator, özel danışmanı Walter Leslie’ye büyükelçilik vazifesini teklif ettiğinde, Otuz Yıl Savaşları’ndan itibaren Habsburg hizmetinde bulunan İskoç asıllı asilzade, geçkin yaşını mazeret göstererek Osmanlı sarayına gitmekte isteksiz olduğunu beyan etmişti. Ne var ki, I. Leopold’ün ısrarı ve Madrid’den

---

antlaşmasının imzalanma süreci ve antlaşma metninin tahlili için bkz. Alfons Huber, “Österreichs diplomatische Beziehungen zur Pforte, 1658-1664”, *Archiv für Österreichische Geschichte*, LXXXV, II. Hälfte (1898), s. 509-587; Moritz von Angeli, “Der Friede von Vasvár (Beiträge zur vaterländischen Geschichte)”, *Mitteilungen des k. (u.) k. Kriegsarchivs*, Folge I-III (1877), s. 1-36; Georg Wagner, *Das Türkenjahr 1664: Eine europäische Bewährung Raimund Montecuccoli die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf und der Friede von Eisenburg (Vasvár)*, Eisenstadt 1964, s. 430-484. Alıntılar ve antlaşma metni: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin-Hariciye*, nr. 408.

² Fazıl Ahmed Paşa’nın ağzından şu ifadeye bkz. “Gitsek belki ziyâde eglene. Emmâ kışla olsa bir gün ziyâde eglenez.” Abubekir Siddik Yücel, *Mühürdar Hasan Ağa’nın Cevâhirü’l-Tevârih*’i, Erciyes Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri 1996, s. 286. Mühürdar Hasan Ağa’nın eserinin 1663-64 sefer yıllarını kapsayan kısmı Almanca’ya tercüme edilmiştir (*Krieg und Sieg in Ungarn: Die Ungarnfeldzüge des Großwezirs Köprülüade Fâzil Ahmed Pascha 1663 und 1664 nach den „Kleinodien der Historien“ seines Siegelbewahrers Hasan Ağa/* herausgegeben von Richard F. Kreutel; übersetzt, eingeleitet und erklärt von Erich Prokosch, Graz-Wien-Köln 1976).

³ Habsburg elçisi Walter Leslie’nin gecikmesi, Belgrad’ta beklemekte olan Fazıl Ahmed Paşa’yı zor bir duruma sokmuştu (Mustafa Zühdi, *Ravzatü’l-Gazâ*, İ.Ü., TY., nr. 2488, vr. 59b-60a). Keza bkz. “Ale’l-husûs hünkâr yanında olanlar dahi bir alay nâ-hemvâre sözler söyleyüp ser-’asker ve vezîr-i a’zamu kesindi itmekde bunda çok söz söylendi” (*Cevâhirü’l-Tevârih*, s. 287).

gönderilen *Goldenfließ* altmış yaşındaki emektar asker ve diplomatı ikna etmeye yetti⁴.

Habsburg elçisi, 25 Mayıs 1665 tarihinde, çok sayıda farklı milletten soylular barındıran kalabalık bir kabileyle Viyana'dan ayrıldı. Walter Leslie ve Osmanlı elçisi Kara Mehmed Paşa⁵, 30 Mayıs'ta, Komaran (Komárom) yakınlarında önceden tespit edilen sınır çizgisinde resmen "mübadele" edildiler⁶. Habsburg heyeti, Budin ve Belgrad'taki temaslarının ardından uzun ve ağır bir yürüyüşle Edirne'ye geldi⁷. Walter Leslie, büyük ihtimalle bilinçli bir tercihle, Ağustos'un ilk günü, yani St. Gotthard savaşının yıldönümünde, şaşaalı ve etkileyici bir merasimle şehre giriş yaptı⁸.

1. Habsburg Heyeti Osmanlı Diyarında: Teşrifat ve Diplomasi

Erken modern dönem diplomatlarının ilk önceliği, temsil ettikleri hükümdarın şan ve şerefini yüceltmek ve hizmet ettikleri iktidarın itibarına yönelik her türlü aşağılayıcı tutum ve muameleye karşı tavır takınmaktı. Bu dönemde cereyan eden diplomatik görüşmelerde, merasime o veya bu şekilde dâhil olan herkes, kuralları önceden belirlenmiş teşrifat usullerini sıkı sıkıya takip ederek sürecin işleyişine şahsî bir müdahalede bulunmaktan kaçınırdı. Ne

⁴ Walter Leslie, aynı zamanda Habsburg orduları meşhur başkomutanı Raimondo Montecuccoli'nin kayınbiraderiydi. Adam Wolf, "Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopolds I", *Archiv für österreichische Geschichte*, XX (1858), s. 284-286; Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Pest 1830, VI, 164.

⁵ Hassa bostancılarından Kara Mehmed Ağa, Rikâb-ı hümâyûn kaymakamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın arzıyla Habsburg elçiliğine tayin edildi. 30 Ocak 1665 tarihinde IV. Mehmed'in huzuruna çıkan Kara Mehmed Ağa, Rumeli beylerbeyliği payesiyle taltif edilerek elçilik görevinde kullanması amacıyla padişahın 800.000 akçelik bir "atıyye" aldı (Abdurrahman Abdî Paşa, *Vekâyi'-nâme, Osmanlı Târîhi (1648-1682)*, *Tahlil ve Metin Tenkidi*, haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul 2008, s. 173-175).

⁶ Elçilik heyetlerinin sınırda buluşması hakkında bkz. Martin Meyer, *Theatrum Europaeum*, Franckfurt am Main 1672, IX, 1515-1516; John Burbury, *A Relation of a Journey of the Right Honourable My Lord Henry Howard ...*, London 1671, s. 66-69; Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 7. Kitap: *Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini*, haz. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman - Robert Dankoff, İstanbul 2003, s. 77-80.

⁷ Habsburg kafilesinin Rumeli yolculuğuna dair bkz. Johann Constantin Feigius, *Wunderbahrer Adlers-Schwung oder Fernere Geschichts-Fortsetzung Ortelii Redivivi et Continuatii*, Wien 1694, I, 29-32; *Theatrum Europaeum*, IX, 1516-1525.

⁸ Mustafa Zühdi, vr. 73a-73b.

de olsa, davetli temsilciye karşı sergilenen hareket ve tavırlar, esas muhatabın hangi gözle görüldüğünü belirtmenin en yaygın ve meşru yollarından biriydi. Diplomatik temaslar esnasında tertip edilen kabul törenleri, sözlü iletişimin ötesinde, beden dilinin de rol oynayabileceği yapıdaydı. Erken modern dönemde, belki de kültürlerarası farklılıklar daha belirgin ve tahmin edilemez olduğu için, beden dilinin devreye girip tatsız yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermesini engelleme kaygısı akılları kurcalıyordu. Tek başına bu endişe bile, bu dönemde gerçekleşen merasim ve törenlere ağır ve tumturaklı bir görüntü katıyordu. Bunun dışında görüşmenin cereyan ettiği yer, daha en baştan, ev sahibi hükümdarın zenginlik, güç, şan ve itibarına dair göz kamaştırıcı bir etki yaratmayı amaçlıyordu⁹.

Habsburg elçisinin Osmanlı devlet adamlarıyla yaptığı görüşmelerde, bilhassa Edirne’de ve İstanbul’da IV. Mehmed’in huzuruna kabul törenlerinde, yukarıda ana hatlarıyla tarif edilen diplomatik teamüller işbaşında olmuştu. Kısaca değinmek gerekirse, Habsburg heyeti adına, teşrifat ve seremoninin kendini en çok gösterdiği gün, 11 Ağustos’ta, belli başlı elçilik mensuplarının Edirne sarayında Osmanlı padişahının huzuruna çıktıkları vakit olmuştu¹⁰. Elbette bu şahsiyetlerin çoğu, yine de, aslen divanda verilen ziyafete katılıp hilat kuşanmakla yetinmişler; arz odasına alındıklarında nispeten hızlı bir teşrifatla padişahın eteğini öpüp geçmişlerdi. Walter Leslie, bu görüşmede Osmanlı sultanına I. Leopold’dan getirdiği mektubu takdim ederken, heyet tercümanı vasıtasıyla barış şartlarına riayet edilmesini rica etti¹¹. Batılı bir diplomat için

⁹ William Roosen, “Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach”, *The Journal of Modern History*, LII/3 (1980), 452-476.

¹⁰ Aynı gün, elçilik mensuplarının gözü önünde “kul tâifesine” H. 1075 senesi “lezez” mevacipleri ödenmişti. Her ne kadar, Mustafa Zühdi (vr. 74a-74b), elçi kabulünün maaş ödeme gününe “müsâdif” olduğunu söylüyorsa da, bu uygulamanın Osmanlı diplomatik teamüllerinde köklü bir yeri olduğu açıktır. Anlaşılan o ki, bu Osmanlı âdeti, batı kamuoyu tarafından da gayet iyi biliniyordu (*Theatrum Europaeum*, IX, 1526). Keza 1658’de Osmanlı başkentine gelen İsveç elçisi Claes Rålamb, yabancı elçi kabulünün galebe divanlarına denk gelmesini, bir nevi “servet sergileme” gösterisine benzetir (*İstanbul’a Bir Yolculuk, 1657-1658*, çev. Ayda Arel, İstanbul 2008, s. 42).

¹¹ Habsburg heyetinin IV. Mehmed’in huzuruna kabul töreni için bkz. Abdurrahman Abdi Paşa, s. 201; Silahdâr Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdâr Târîhi*, I, İstanbul 1928, 385; *Theatrum Europaeum*, IX, 1526-1528; *Wunderbahrer Adlers-Schwung*, I, 34-36. Osmanlı diplomasi kültürü ve pratiklerine dair bir çalışma: Zarif Orgun, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim”, *Tarih Vesikaları*, I/6 (1941), 407-413.

Osmanlı sultanına bizzat hitap edebilme deneyimi ne denli eşsiz olursa olsun, günün en kayda değer ve gösteriş dolu anları, Habsburg heyetinin IV. Mehmed ve Valide Sultan namına getirdiği hediyelerin saray avlusundan birer birer taşınmasıydı. Bu şekilde, Osmanlı devlet ricali ve elçilik heyeti mensupları hiyerarşik bir düzen dâhilinde tanzim edilen sofralarda yemeklerini yerken, sarayda bulunan herkese I. Leopold'den gelen hediyelerin kıymet ve ihtişamını sergilemek mümkün olmuştu¹². Armağanların teşhiri, hasbelkader bu olaya şahit olanlar tarafından nasıl algılanmış olursa olsun, bu uygulamanın, Osmanlıların Vasvar antlaşmasının onuncu maddesiyle ilişkilendirdikleri fiilî savaş tazminatı fikriyle yakından alakalı olduğu gözden kaçırılmamalıdır¹³.

Habsburg elçisinin Osmanlı sarayında geçirdiği saatlerin göz kamaştırıcı ritüellerle dolu olduğu doğrudur. Ne var ki, Osmanlı ve Habsburg devletlerini ilgilendiren temel siyasî ve iktisadî meseleler, saygı, hürmet ve ihtimamın yine ihmal edilmediği; ama kapalı kapılar ardında, gözlerden uzak ve sadece

---

¹² Burbury, s. 156; *Theatrum Europaeum*, IX, 1528; *Wunderbahrer Adlers-Schwung*, I, 36. Osmanlı sarayı ve batılı hükümetler arasındaki hediye değiş tokuşunun tarihî anlamına dair genel bir değerlendirme için bkz. Frédéric Hitzel, “Diplomatik Armağanlar: Osmanlı İmparatorluğu ile Batı Avrupa Ülkeleri Arasında Modern Çağda Yapılan Kültürel Değiş Tokuş”, *Harp ve Sulh: Avrupa ve Osmanlılar*, ed. Dejanirah Couto, İstanbul 2011, s. 243-257. Osmanlı dünyasında diplomatik armağanların çeşit ve anlamına dair kapsamlı bir araştırma: Hedda Reindl-Kiel, “Der Duft der Macht: Osmanen, islamische Tradition, muslimische Mächte und der Westen im Spiegel diplomatischer Geschenke”, *Wiener Zeitschrift zur Kunde des Morgenlandes*, sayı 95 (2005), s. 195-258.

¹³ Georg Wagner, bu görüşü reddederek hediye değişiminde müteakabiliyet esasını vurgulamaya çalışır (“Der angebliche kaiserliche ‘Türkentribut’ nach der Schlacht von Mogersdorf (1664)”, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, LXXII (1964), s. 409-441). Ne var ki, XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı-Habsburg siyasî ilişkilerine dair daha serinkanlı değerlendirmeler, Habsburg heyetinin, tutarı antlaşma metnince belirlenmiş “hediye ve pişkeş” getirmesinin fiilî bir mükellefiyet (*faktische Tributzahlung*) olduğunun altını çizer (Martin Wrede, *Das Reich und Seine Feinde: Politische Feinbilder in der Reichspatriotischen Publizistik zwischen Westfälischem Frieden und Siebenjährigem Krieg*, Mainz 2004, s. 125-127). Osmanlı sultanı ve annesine sunulan hediyelerin listesi için bkz. *Theatrum Europaeum*, IX, 1501-1502; *Wunderbahrer Adlers-Schwung*, I, 12-15. Kara Mehmed Paşa tarafından Viyana sarayına götürülen hediyeler için bkz. Murat Uluskan, “Osmanlı Diplomatik Hediye Geleneğine Bir Örnek: Avusturya İmparatoruna Gönderilen Hediyeler ve Bunların Temini (1665-1669)”, *Hediye Kitabı*, ed. Emine Gürsoy Naskali - Aylin Koç, İstanbul 2007, s. 72-82 (Müellifin kullandığı BOA, Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D. BŞM), nr. 1980, s. 19-20'deki satın alım listesi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), nr. D.9588, s. 80'deki kayıtlarla karşılaştırıldığında daha eksiksiz bir eşya listesine ulaşılabilir).

HABSBURG ELÇİSİ WALTER LESLIE’NİN GÖZLEMLERİ

Osmanlı merkezi iktidarının en tepesinde yer alan şahsiyetlere açık meclislerde halledildi. Habsburg elçisi, bu müzakerelerde yaşananları, Viyana’ya dönüşünü müteakip imparatora takdim etmek üzere hazırladığı raporunda itinayla kayda geçirmişti¹⁴. Daha bariz ifade etmek gerekirse, Walter Leslie, Edirne’deki ikameti esnasında, ilki henüz IV. Mehmed’in huzuruna çıkmadan beş gün evvel¹⁵, ikincisi 16 Ağustos tarihinde olmak üzere, Osmanlı veziriazamı Fazıl Ahmed Paşa tarafından iki kez ağırlandı. Bilhassa sadrazamın konağında vuku bulan ikinci görüşme, önde gelen Osmanlı devlet ricalinin de katılımıyla iyiden iyiye önem kazanmıştı. Walter Leslie, nefis yemekler ve cirit oyunlarıyla renklenmiş bu günde¹⁶, I. Leopold’dan aldığı talimatlar doğrultusunda bazı tartışmalı konuları veziriazamla konuşma niyetindeydi. Hâlbuki Fazıl Ahmed Paşa, belki de Osmanlı siyasetine dair kararları daha yalıtılmış bir ortamda almak istediğinden, elçiye bu tür meseleleri dert etmek için henüz çok erken olduğunu söylemişti¹⁷.

Habsburg elçilik heyeti, diplomatik temaslarına Edirne’den sonra geçtiği Osmanlı başkentinde devam etti. Osmanlı kaynakları, bu görüşmelerin muhtevasına aldırış etmeden elçilik mensuplarının İstanbul’da belli başlı abidevî yapıları ziyaretlerini ve boğazda tertip edilen ziyafetleri kaydetmekle

---

¹⁴ Walter Leslie’nin imparatora sunduğu 1666 tarihli rapor, Alois Veltzé tarafından 1649-1665 tarihlerinde İstanbul’da Habsburg daimî elçiliğini yürüten Simon Reniger’in raporuyla birlikte neşredilmiştir (“Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel Simon Renigen von Reningen 1649-1666”, *Mitteilung des k.u.k. Kriegs-Archivs*, N.F., 12. Bd., (1900), s. 57-170; Walter Leslie’nin raporu için “Hauptrelation des Grafen Leslie”, s. 152-163).

¹⁵ “Hauptrelation des Grafen Leslie”, s. 153; *Theatrum Europaeum*, IX, 1526; *Wunderbahrer Adlers-Schwung*, I, 33-34; John Burbury, s. 150-151.

¹⁶ Osmanlı kaynakları, Şamizâde bahçesinde gerçekleşen cirit gösterisini batılı gözleri adeta büyüleyen bir iftihar vesilesi olarak öne çıkarırlar. *Cevâhîrî’t-Tevârih*, s. 288; Erzurumlu Osman Dede, *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 909, vr. 34b (Eserini büyük ölçüde Mühürdar Hasan Ağa’nın notlarına dayanarak telif eden Osman Dede için bkz. Arslan Boyraz, *Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa Devrinde (1069-1080) Vukuatı Tarihi: Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002). Fındıklılı Mehmed Ağa, Osmanlı âleminin etkileyici doğasını teyit etmekten aldığı hazla, cirit oyunların batılı seyircileri hayrete düşürdüğünü ve bu cambazlığın oyun mu, dövüş mü olduğunu sormalarına sebep olduğunu yazar (*Silâhdâr Târîhi*, I, 385). Mehmed Ağa, bu böbürlenmesinde pek haksız görülmemelidir (Burbury, s. 159-160).

¹⁷ “Hauptrelation des Grafen Leslie”, s. 153-154.

yetinirler. Herhalde Osmanlı yetkilileri, kendi belirledikleri gezi güzergâhları sayesinde batılı misafirlerine Osmanlı haşmet ve azametini sergilemek istiyorlardı¹⁸. Öte taraftan, örneğin İstanbul kaymakamının 13 Eylül'de düzenlediği yemekte olduğu gibi, Fazıl Ahmed Paşa'nın sultanla birlikte Çanakkale boğazlarını gezmekle meşgul olduğu süre boyunca heyet mensuplarıyla resmen ilgilenme zorunluluğu neşet etmişti¹⁹.

Habsburg elçisi, nihayet 29 Ekim'de, Osmanlı sadrazamının başkente dönmesini müteakip, Anadoluhisarı civarında bulunan Bahayî yalısında, Osmanlı iktidarının üst düzey yetkilileriyle bir araya geldi. Bu toplantıda Fazıl Ahmed Paşa'nın yanı sıra, şeyhülislam Minkârîzâde Yahya Efendi, Vanî Mehmed Efendi, defterdar Ahmed Paşa ve reisülküttap Acemzâde Hüseyin Efendi hazır bulunmuştu²⁰. Bu görüşme, Walter Leslie'nin imparatora sunduğu

---

¹⁸ *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 288; Erzurumlu Osman Dede, vr. 34b; *Silâhdâr Târîhi*, I, 392; Mehmed Râşid, *Târîh-i Râşid*, I, İstanbul 1282/1865², 109. Osmanlı tarih yazarları, başkentin belli başlı selâtin camilerini ve Boğaz yalılarını gören elçilik mensuplarının Osmanlı ihtişamına hayran kaldıklarını dile getirseler de, John Burbury, anlaşılır sebeplerle, İstanbul'un kadim mazisi ve kiliselerin ahvaliyle daha ilgili görünüyor. İngiliz kâtip, satır aralarında camilerin heybetinden bahsetse de, bu camilerin Ayasofya'yı taklit ederek inşa edildiklerini belirtmeyi farz addediyor (s. 191-204).

¹⁹ "Hauptrelation des Grafen Leslie", s. 156; *Theatrum Europaeum*, IX, 1532-1533; *Wunderbahrer Adlers-Schwung*, I, 37-38.

²⁰ Bu isimler, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa sadareti döneminde, şaşırtıcı derecede uzun ömürlü bir "Osmanlı hükümeti"nin önde gelen rükünleri olarak tebarüz etmişlerdi. 21 Kasım 1662'de şeyhülislamlığa getirilen Minkârîzâde Yahya Efendi, 21 Şubat 1674'e, sağlık şartlarının el vermemesi yüzünden vazifesini ifa edemeyecek bir duruma gelene değin, aynı makamda bulundu (Mehmet İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXX (2005), 114-115). Vanî Mehmed Efendi, 1661'de, Fazıl Ahmed Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a gelip IV. Mehmed'in huzuruna çıkmasının ardından 1683'teki Viyana bozgununa değin hünkâr vaizi ve padişah hocalığı gibi sıfatlarla Osmanlı siyasetinin en nüfuzlu şahsiyetlerinden biri olageldi (Erdoğan Pazarbaşı, "Mehmed Efendi, Vanî", *DİA*, XXVIII (2003), 458-459). Kadızâdeli hareketinin amansız bir savunucusu olan Mehmed Efendi'nin, IV. Mehmed ve Osmanlı dış ve iç siyaseti üzerindeki etkisine dair bir deneme için bkz. Marc David Baer, *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*, İstanbul 2010, s. 179-191. Ahmed Paşa, 1661'de, Darphaneci Hüseyin Paşa'nın ardından başdefterdarlığa getirilmişti (Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, I, İstanbul 1308, 223; II, 1311, 195 [Eserin tıpkıbasımı: Westmead: Gregg International Publishers, 1971]). 4 Ağustos 1665 tarihinde vezaret payesi ihsan edilen başdefterdar (Abdurrahman Abdi Paşa, s. 200), bu vazifeyi on üç sene gibi uzunca bir müddet kesintisiz devam ettirdi. 1680'de Kamanıçe valiliğine getirilen Ahmed Paşa, Köprülü ailesinin siyasî tasavvurlarında önemli bir yere sahip olmayı sürdürdü (Dariusz Kołodziejczyk, *The Ottoman Survey Register of*

HABSBURG ELÇİSİ WALTER LESLIE'NİN GÖZLEMLERİ

elçilik faaliyetlerine dair raporda en tafsilatlı yeri işgal eder. Bunda şaşılacak bir taraf yoktur; İstanbul'un Asya kıyılarında gerçekleşen bu buluşmada, I. Leopold'ün istek ve talepleri maddeler halinde Osmanlı ricaline aktarılarak tartışılmıştır²¹.

Habsburg elçisinin önceliklerinden biri, 1660'ların başından beri Macaristan havalisinde süre giden sıcak çatışmalardan ötürü Osmanlıların eline tutsak düşen zevatın özgürlüklerini temin etmektir. Bu konuda ancak kısmî bir başarı sağladığı söylenebilir. Osmanlı yönetimi, Yedikule'de hapsedilmiş asilzadeleri bedelsiz salıverme taraftarı değildi. Keza Walter Leslie'nin, Osmanlı-Habsburg hududunda ticarî akışı kolaylaştırma teklifi Osmanlılarca hevesle kabul edilmişti. Bundan böyle Habsburg hükümdarının tebaası ve Bremen, Danzig, Lübeck ve Hamburg gibi kuzey kentlerinin sakinleri, Habsburg sancağı altında Osmanlı diyarıyla serbestçe alışveriş yapabileceklerdi.

Ne var ki, Habsburg elçisi, bu iki madde dışında öne sürdüğü hiçbir konuda Osmanlı idaresinden istediğini alamadı. Sözelimi, Walter Leslie, açık yüreklilikle itiraf ettiği gibi, Osmanlı ülkesindeki Katoliklerin ibadet özgürlükleri ve imtiyazlarını dile getirdiğinde, cari uygulamalar ve mutad imtiyazlar dışında hiçbir şey elde edememiş; Osmanlı idarecilerinden yeni kilise inşasına izin verilmesine dair bir müsaade almaya muvaffak olamamıştı. Habsburg sarayının başını fena ağrıtan Uyvar sınırının yeniden düzenlenmesini ortaya attığında ise, Fazıl Ahmed Paşa'nın uzlaşmaz tutumuna çarptı. Bu hususta Osmanlı başkentinde atılacak tek adım bile yoktu. Budin valisi, Uyvar eyaletindeki tahrir işlemlerini bizzat tayin edeceği bir hudut komisyonu aracılığıyla yürütecekti. Daha beteri, Erdel'in Osmanlı başkentine tabiyetini hafifletmek adına söylediği hiçbir söz nazar-ı itibara alınmamıştı. Üstelik Erdel hâkimi Apafi Mihály'nin İstanbul'a yolladığı elçiye tavassut eden Habsburg

---

Podolia (ca. 1681), Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanice, I-II, Cambridge 2004, 15). 1663 yılında, Şamizâde Mehmed Efendi'nin yerine reisülküttap olan Acemzâde Hüseyin Efendi, 1664'te Vasvar antlaşmasının metnini kaleme alanlar arasında olduğu gibi (Mustafa Zühdî, vr. 37b-39b), 1666-70 Girit ve 1672 Kamanice seferlerinde de sadrazamın yanında bulunmuştu (Ahmed Resmi Efendi, *Halifetü'r-Rü'esâ*, haz. Mücteba İlgürel - Recep Ahıskalı, İstanbul 1992, s. 41-42).

²¹ Konuyla ilgili Osmanlı kaynaklarına yansıyan malumat kıttır. *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 288; *Silahdâr Târihi*, I, 392; *Târih-i Râşid*, I, 109.

elçisi, Köprülü Mehmed Paşa zamanında artırılan haraç miktarını düşürmeye uğraştığı halde, bu konuda da ikna edici olamamıştı²².

Walter Leslie ile Osmanlı devlet erkânı arasında gerçekleşen müzakereler, XVII. yüzyıl Osmanlı diplomasi tarihine dair açıklayıcı bir örnek olarak ele alınabilir. Ne de olsa, Habsburg elçisinin, kendi adına düzenlenen ziyafet ve gösterilerde gördüğü saygı ve ihtimam, elçiliğinin resmî amaçları açısından düşünüldüğünde, Osmanlı merkezî iktidarından elde edebildikleriyle büyük bir tezat teşkil eder. Ne denli taltif edilmiş olursa olsun, Habsburg elçisi, Viyana'ya dönüş yolculuğuna çıktığında hükümdarına elleri neredeyse bomboş bir vaziyette gidiyordu. Başka bir deyişle, Osmanlı idarecileri, müzakereler esnasında hemen hiçbir mevzuda ödün vermedikleri halde, karşılıklı saygıyı esas alan incelikli teşrifat ve protokol usullerini sıkı sıkıya takip etmeyi ihmal etmemişlerdi. Bu durum, şayet XVI. yüzyılda Osmanlı sarayına gelen elçilik heyetleri hakkındaki bildiklerimiz doğrusa²³, bu dönemde, tek taraflılık ve küçümseme kültüründen hazzeden diplomatik havanın yerini karşılıklı saygı ve hürmetin merkezi tuttuğu bir tekâmül basamağına işaret ediyor olabilir. Neticede Osmanlılar, 1665'teki elçi teatisinde, yabancı hükümdarın sarayına bir "ağa" veya "çavuş" yollamakla yetinmeyip Kara Mehmed Ağa'ya yola çıkmadan evvel "paşa" payesi verme lüzumunu hissetmişlerdi. Elbette koca bir Osmanlı diplomasi tarihine dair hüküm vermenin, bu makalenin dar sınırlarını fazlasıyla aştığının farkında olmak ve bu satırlardaki iddialarda fazlaca ısrarcı olmamak gerekir.

2. Farklı Dünyalar, Farklı Metinler: Metinler Üzerinden Örtülü Çekişme

1665 yılında Habsburg ve Osmanlı devletleri arasında "mübedele" edilen elçiler ve maiyetleri, tıpkı bu devirde belli başlı bütün sefaret heyeti

²² "Hauptrelation des Grafen Leslie", s. 157-162.

²³ Kemal Beydilli'nin Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü, 1573-1576*, I, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2007'deki "Önsöz" yazısı (s. 27); XVI. yüzyılın başlarında Mustafa Paşa'nın Macar elçisi Laski'ye hitaben buyurgan ve azarlayıcı konuşması (Pál Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", çev. Özgür Kolçak, *Tarih Dergisi*, sayı 40 (2004), s. 28). Ayrıca bkz. Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk, 1578-1581*, çev. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004, s. 62-63.

ziyaretlerinde olduğu gibi, kaleme aldıkları yazılı anlatı ve resmî takrirlerde, şahıslarına gösterilen ihtimamı abartma ve sefaret günlerine dair hatıralarını aktarırken seçici davranma eğilimindedirler. Bu sebeple, elçilik heyeti mensuplarından günümüze kalan yazılı materyallerde, hükümdarca verilen vazifenin o ana değin eşi benzeri görülmemiş bir şaşaa ve debdebe ile yerine getirildiğini kanıtlama gayretkeşliği üstünkörü bir bakışla bile fark edilebilir. Dahası, yabancı bir ülkede, Osmanlı veya Habsburg iktidarını temsil etme misyonu ile donanmış kişiler, ağız birliği etmişçesine, iki hususu sıklıkla vurgularlar. Osmanlı/Habsburg toprakları böylesine ihtişamlı ve heybetli bir sefaret alayı daha önce görmemiştir ve kendilerine gösterilen saygı ve ihtimam, Osmanlı/Habsburg saltanatını ziyaret etmiş hiçbir sefaret heyetine nasip olmamıştır. Her iki elçilik heyetinin de birinci kaygısı, temsil ettiği saltanatın şanına yaraşır bir muamele görmek olduğuna göre, elçilik günleriyle ilgili metinlere sızan “seçiciliği” anlayışla karşılamak icap eder.

Bununla birlikte aynı yazıların, büyük ölçüde ilgili devletlerin iç kamuoyuna yönelik propaganda metinleri olduğu unutulmamalıdır. Sefaretin başındaki büyükelçinin meseleleri algılayışı, her zaman elçilik heyetinin diğer mensuplarıyla birebir örtüşmeyebilir. Bu tespit, imparatorluk vizyonuna sahip çıkma endişesi taşıyan I. Leopold’ün bir araya getirdiği elçilik heyeti için daha da geçerlidir. Konuya bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, biri, Osmanlı ve batılı delegasyonların algılarını karşı karşıya konumlandıran, diğeri, Habsburg elçiliğinin Osmanlı topraklarındaki sergüzeştinin batı kamuoyu tarafından nasıl yorumlandığını ilgilendiren iki çekişme sahası gözle görünür hale gelecektir.

Daha en başta, 1665 yılındaki elçi değişimiyle alakalı Osmanlı ve batılı kaynakların miktarı arasında muazzam bir farklılık olduğunun altı çizilmelidir. Kara Mehmed Paşa’nın Viyana sefaretini vesilesiyle üretilen Osmanlı kaynakları, Osmanlı elçisinin IV. Mehmed’e sunduğu resmî takrir²⁴ ve Osmanlı sefaret heyetinin herhalde en renkli şahsiyeti olan Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde

²⁴ Kara Mehmed Paşa’nın takriri, IV. Mehmed’in talimatı üzerine Abdurrahman Abdi Paşa tarafından *Vekâyi-nâme*’ye ilave edilmiştir (s. 229-236). Bununla birlikte Kara Mehmed Paşa’nın elçilik takririnin en sağlam ve eksiksiz nüshası, *Cevâhirü’t-Tevârih*’te bulunmaktadır (s. 298-305). Millet Ktp, Ali Emiri, nr. 846’daki tarihsiz nüsha, *Târih-i Râşid*’den istinsah edilmiştir (I, 120-125). Fındıklılı Mehmed Ağa, eserinde takririn başka bir nüshasını daha verir (*Silâhdâr Târîhi*, I, 403-409).

anlattıklarından ibarettir²⁵. Oysaki Habsburg heyetinden kalanlar, Walter Leslie'nin imparatora sunduğu resmî *relation*larla beraber nispeten geniş bir yelpazeye yayılır. Bir kere, XVII. yüzyılın en tanınmış gezginlerinden biri olan Cizvit rahibi Johann Grüber, 1665'te Osmanlı topraklarına kabul edilen Habsburg heyetinin bir parçasıydı. Daha doğrusu, Johann Grüber'le birlikte, Çin'deki Katolik misyonlara ulaşan emniyetli bir kara yolunun peşine düşen beş kişilik bir Cizvit kafilesi söz konusuydu²⁶. Bunlardan biri olan Paul Tafferner, elçilik heyeti yola koyulmadan evvel Viyana'da I. Leopold'ün huzuruna çıkışından itibaren şahit olduklarını tafsilatlı şekilde kaydetmişti²⁷. Habsburg heyetinin kozmopolit yapısı, elçilik ziyaretine dair birçok dilde yazının kâğıda dökülmesine yol açmış görünüyor. Sözgelimi, John Burbury, Londra'dan dışarı adımını attığı günden beri, Habsburg kafilesinde yer alan efendisi İngiliz soylusu Henry Howard'ı hikâyenin ortasına yerleştirdiği bir seyahatnamenin notlarıyla meşgul olmuştu²⁸. Habsburg sefaretinin Osmanlı tecrübesini Alman dünyasına aktaran *Theatrum Europaeum* ve *Wunderbahrer Adlers-Schwung* ise, müellifi belirsiz ortak bir *relationa* dayanıyor olmalıdır. Bunun gibi, bir tanesi 1665 yılı İstanbul tarihini taşıdığı halde, kimin elinden çıktığı belli olmayan iki mektup doğruca İtalya'ya yollanmıştır²⁹. En nihayetinde, Habsburg kafilesinin

²⁵ Evliya Çelebi, s. 75-128. Evliya Çelebi seyahatnamesinin ilgili kısımlarının Almanca tercümesi için bkz. Richard F. Kreutel, *Im Reiche des Goldenen Apfels: Des türkischen Weltenbummlers Evliyâ Çelebi denkwürdige Reise in das Giaurenland und in die Stadt und Festung Wien anno 1665*, Graz-Wien-Köln 1957. Evliya Çelebi'nin Viyana günlerine dair şu çalışmalara müracaat edilebilir. Richard F. Kreutel, "Ewliya Chelebi's Bericht über die türkische Großbotschaft 1665 in Wien: Ein Vergleich mit zeitgenössischen türkischen und österreichischen Quellen", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Bd. 51, Wien 1950, s. 188-242 ve Karl Teply, "Evliyâ Çelebî in Wien", *Der Islam*, sayı 52 (1975), s. 125-131.

²⁶ Bruno Zimmel, "Johann Gruebers letzte Missionsreise: Ein Beitrag zur oberösterreichischen Biographie", *Oberösterreichische Heimatblätter*, XI/3-4 (1957), 161-180.

²⁷ *Cæsarea Legatio, quam Mandante Augustissimo Rom Imperatore Leopoldo I. ad Portam Ottomanicam suscepit perfectique Walterus Comes de Leslie ...*, Viennæ 1672. Paul Tafferner'in eseri, aynı yıl içinde Almanca'ya tercüme edilmiştir (*Curiose und eigentliche Beschreibung des Von Ihro Röm. Käys. Maj. an den Türkischen Hoff abgeschickten Gross-Botschaffters ...*, Wien 1672).

²⁸ John Burbury, *A Relation of a Journey of the Right Honourable My Lord Henry Howard ...*, London 1671.

²⁹ Mauritio Nitri, *Ragguaglio dell'ultime guerre di Transilvania, et Ungaria ...*, Venetia 1666, s. 216-224.

bir diğer asilzadesi Johann von Reck, Osmanlı topraklarındaki vakitlerini boş geçirmemiş; gözlemlerinin yanı sıra çizdiği resimleri de kâğıda geçirmişti³⁰.

Öyleyse, iş olan biteni yazıya dökmeye geldiğinde, Osmanlı ve Habsburg heyetlerini oluşturan şahısların bu denli farklı tavırlar takınmış olmaları neye bağlanabilir? Tabii ki, ilk başta, Osmanlı tarihçiliğinin uzun ömürlü tespitlerinden biri olan, Osmanlı dünyasında birinci tekil anlatımların eksikliğine bel bağlanabilir. Başka bir ifadeyle, şahsî gözlemlerini günlük veya hatırat şeklinde kâğıda aktarma tembelliği, 1665 yılında yolu Viyana’ya düşen Osmanlı sefaret heyetine mahsus bir maraz değildir; bu deritten aşağı yukarı bütün Osmanlı okumuşları muzdariptir. Bu görüş, son yıllarda yapılan araştırmalar, belki bundan da önemlisi, Osmanlı tarihine yepyeni bir soluk getiren revizyonist yaklaşımlarla hatırı sayılır darbeler yemiş olsa da, bu izahatın, gene de, bu cinsten daha fazla tarihî metnin saptanıp nesredilmesine değin belli bir haklılık payı taşıyacağını kabul etmek gerekecektir³¹.

Öte yandan, en azından incelediğimiz elçilik heyetleri örneğinde, başka bir açıklama tarzının mümkün olduğu ileri sürülebilir. Görünen o ki, Osmanlı ve Habsburg elçilik heyetlerinin mensupları ayrı dünyaların insanlarıdır. En tepeden başlamak icap ederse, Habsburg büyükelçisi Walter Leslie, şahsına ait aile mülkleri ve arazilerden beslenen bir soyluyken, Osmanlı elçisi Kara Mehmed Paşa, hassa bostancılığında yetişme bir saray hizmetlisidir. Bu temel farklılığın, kabaca heyet mensuplarının geri kalanı için de geçerli olduğunu tahmin etmek güç değildir. Demek ki, Habsburg kafilesinin içindeki müteaddit bağımsız karakterlerden her biri, Avrupa’nın parçalı siyasî yapısı içinde farklı iktidar odaklarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak kalem oynatırlarken Osmanlı heyeti benzer kaygılardan azadeydi. Osmanlı sefaret günlerinin yegâne alternatif anlatımı, tam da bekleneceği üzere, biraz da olsa başına buyruk ve kendini, illa ki, Osmanlı iktidarının en merkezindeki “kapı”ya bağlama gerekliliğini göstermeyen Evliya Çelebi’den gelmişti.

³⁰ Johann von der Reck, *Zeitschrift für vaterländische Geschichte (Westfalen)*, 64/1 (1906).

³¹ Konuyla ilgili ustalıkla bir değerlendirme ve Osmanlı literatüründe birinci tekil şahıs anlatılarının tanıtımı için bkz. Cemal Kafadar, “Ben ve Başkaları: On Yedinci Yüzyıl İstanbul’nda Bir Dervişin Güncesi ve Osmanlı Edebiyatında Birinci Ağzdan Anlatılar”, *Kim var imiş biz burada yoğ iken, Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun*, İstanbul 2010³, s. 40-58.

Peki, kim neler yazmıştı? Mesela, Kara Mehmed Paşa'ya bakılırsa, elçiler Komaran'da resmen "mübadele" edilirken kendisi ortaya dikilen direğe "kâfir ilçisi"nden biraz sonra varma vakarını göstererek Osmanlı hanedanının galibiyetini tescil etmişti³². Aynı hadiseyi anlatan John Burbury ve *Theatrum Europaeum* müellifi, elbette ki, Kara Mehmed Paşa'nın iddiasından habersiz, elçi teatisinin kusursuz bir ahenk ve eşitlik içinde yürütüldüğünü bildirirler. Hatta *Theatrum Europaeum*'a bakılırsa, iki elçi eşzamanlı olarak direğe varmışlar; Walter Leslie sağ eliyle direğe tutunduğu anda, Kara Mehmed Paşa sol eliyle direği kavramıştı³³. Gerçekte neler yaşadığını bilebilmek neredeyse imkânsızdır. Ama yine de, aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere, elçilik ziyaretlerinin beklentileri karşılayan bir düzenlilikle icra edildikleri halde, iç kamuoyunu tatmin etme, en başta da iki hükümdarın gönlünü okşama kaygısıyla yazılan metinlerin satır arası böbürlenmeler ve tahfiflerle dolu olduğu ihtimali akla daha yatkındır.

Habsburg heyeti, Edirne'ye giriş tarihi olarak St. Gotthard savaşının yıldönümünü seçmişti. Bu, Osmanlı ordusunun bir sene önce Râba nehrinde yenilgiye uğramasına yönelik alenî bir atıftı. Bu muharebede Osmanlı ordusunun başında bulunan Fazıl Ahmed Paşa'nın tezkirecisi Mustafa Zühdi, mesajın içeriğini doğru kavramış görünüyor. Mustafa Zühdi, Osmanlı sadrazamının gazalarını anlattığı eserinde, okuyucusunun gönlüne su serpmenin telaşına düşerek Habsburg elçisinin 11 Ağustos'taki kabul törenine dair ilginç ayrıntılar aktarır. Mustafa Zühdi'ye inanmak gerekirse, Fazıl Ahmed Paşa, defterdara verdiği talimatla o gün dağıtılacak ulufenin kırmızı keselere doldurulmasını buyurmuştu. Böylece bu "*sürh kîseler*", "*dilâverân-ı guzât-ı islâmın Usturgon sahrâsında ve Yeni Kal'a fethinde ... kat' idüp huzûr-ı âsaftiye getürdükleri kelle-i küffâr-ı dûzah-karâr gibi ...*" divanın önüne yığılabilecekti³⁴. Mustafa Zühdi, bu şekilde, Habsburg heyetinin St. Gotthard kartına karşı, 1663 Ağustos'unda, Osmanlı kuvvetlerinin Uyvar Kalesi komutanı Ádám Forgách'a bağlı birlikleri süpürdüğü Ciğerdelen (Párkány)

³² "... orta yirde olan ağaca kankı ilçî evvel gelürse mağlûb ve sonra gelen gâlib add olunmağla elhamdü li'llâhi te'âlâ kâfir ilçisi bir derece mikdârı evvel gelüp bu kulları sonra varup ..." (Abdurrahman Abdi Paşa, s. 230).

³³ Burbury, s. 67; *Theatrum Europaeum*, IX, 1515-1516.

³⁴ Mustafa Zühdi, vr. 74b.

çarpmasını ve Haziran 1664’te M. Zrínyi-N. Hohenlohe kuvvetlerinin elinden alınıp yerle bir edilen Yenikale’yi (Zrínyi-Újvár) ileri sürüyordu³⁵. Gerçi, iyi niyetinden şüphe olmasa da, Mustafa Zühdi’nin bu söylemle Osmanlı itibarını yüceltme ve vezir ailesi Köprülülerin davasını desteklemekte pek de iyi bir iş çıkarmadığı söylenebilir. Ne de olsa, Mühürdar Hasan Ağa ve Erzurumlu Osman Dede gibi sadrazam kapısına yakın diğer kaynaklar, muğlak ifadelere ve muhtemelen eserlerinde kasten takdim-tehirlere başvurarak St. Gotthard mağlubiyetinin üstünü örtmeyi tercih etmişlerdi³⁶. Oysaki Mustafa Zühdi, istemeden de olsa, ilk iki çarpışmayı vurguladıkça, 1 Ağustos 1664’teki muharebede Osmanlı ordusunun bozgununu zımnen kabullenmiş oluyordu.

Birilerinin bu kırmızı keselerin neyi simgelediğini Habsburg heyetindekilerin kulağına fısıldamış olması ihtimali neredeyse yoktur. Gene de, Mustafa Zühdi’nin yazdıklarını katıksız hayal gücü niteliyesiyle kestirip atmamak gerekir. Osmanlı müellifi, 1663 sefer yılında şahsen bulunmadığı halde³⁷, Estergon suyu yakınlarındaki çarpışmanın havadislerini dava arkadaşlarından dinlemiş olmalıdır. Gerçekten de, muzaffer Osmanlı birlikleri, Ádám Forgách kuvvetlerinden ele geçirdikleri askerlerin çoğunu sadrazam otağının önünde infaz ederek ölü bedenlerden ve kesik başlardan tepecikler oluşturmuşlardı³⁸. Daha ilginç, John Burbury, 1666 baharında, Habsburg elçilik

³⁵ Cığerdelen çarpışmasının Osmanlı kaynaklarına dayalı bir anlatımı için bkz. Ahmet Şimşirgil, *Uyvar’ın Türkler Tarafından Fethi ve İdaresi (1663-1685)*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul 1997, s. 41-45. Yenikale’nin Osmanlılarca zapt edilmesi için bkz. G. Wagner, *Das Türkenjahr 1664*, s. 114-120. Krş. Géza Perjés, “Count Miklós Zrínyi (1620-1664)”, *A Millennium of Hungarian Military History*, ed. László Veszprémy and Béla K. Király, Boulder 2002, s. 136-158.

³⁶ *Cevâhîrî’t-Tevârih*, s. 270-277; Erzurumlu Osman Dede, vr. 26b-29b.

³⁷ “... âsitâne-i saâdetden hareket ve Uyvar seferi niyyeti ile mahmiyye-i Edirne’ye teveccüh ve azîmet buyurdıklarında dahi yine bu kulları ve senâkârları âsitâne-i devletde olan kâimmakâmlarının tezkirecilik hidmeti kaydı ile bend-pây-ı merâm olmağla ...” (Mustafa Zühdi, vr. 7b).

³⁸ “... dil getirenler bahşîş virdüğinden sonra buyurdu ki; var imdi kendün başını kes. Her dil getirenlere keferenin başların anlara kesdirürdi. Otağın önünde üç dâne büyük depe oldu. ... küffâr leşlerinden iki depe leş idi bir depesi sâfi kelle idi.” (*Cevâhîrî’t-tevârih*, s. 153). “... diri getürdikleri küffârî otak önünde ‘Herkes getürdiği kâfirin boynun ursun’ fermân olundu.” (Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife Tarih-i Gulmani*, Marmara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 94). Ayrıca bkz. Evliya Çelebi, VI, 184. Paul Rycout, Osmanlı sınır askerlerinin komşularına reva görülen bu hunhar uygulama yüzünden huzursuzluklarını dile getirdiklerini yazar. Savaş hukukuna (“Law of Arms”)

heyetinin Viyana'ya dönüş yolunda uğradığı Estergon'un biraz ötesinde, binden fazla Hıristiyan kellesinin yığılmasıyla oluşturulmuş bir tümsek müşahede ettiğini iddia eder. İngiliz kâtime sorulursa bunlar, Ciğerdelen'de esir düştükten sonra sadrazamın kana susamışlığından ötürü soğukkanlılıkla katledilen bahtsız askerlerdi³⁹. Nehir kenarında hakikaten insan kafaları hala duruyor muydu, yoksa John Burbury, Estergon'da kaldığı günlerde dinlediği hikâyeleri muhayyilesinde ete kemiğe mi büründürmüştü? Bu konuda bir şey söylemek zor; ama çarpışmanın üzerinden neredeyse iki buçuk yıl geçmiş olduğunu anımsamakta yarar var⁴⁰. Gerçek durum ne olursa olsun, İngiliz yazarın esas derdi, Osmanlı vezirinin hunharlığını ve merhametsizliğini vurgulamaktı.

Bu arada Alman dünyasına hitap eden metinlerin durumu, en ılımlı ifadesiyle ikircikliydi. Hıristiyanlığın irsî düşmanı (*Erbfeind*) olan Osmanlı Türklerine karşı mağrur ve başı dik bir tutum takınmak her şeyin başında geliyordu. Bununla birlikte elektör prenslikler dünyası, I. Leopold'ün imparatorluğun bütün topraklarını avucuna alarak tek bir merkezden yönetme çabalarını görmezden gelemezdi. Bu nedenle olsa gerek, 1665'te Osmanlı sarayına giden Habsburg elçilik heyetine dair malumat veren Almanca metinler, sözüm ona elçilik azalarına Osmanlı yetkililerince reva görülen haysiyet kırıcı muameleleri kaydetmede özenli davranmışlardı. *Theatrum Europaeum*'a kulak kabartmak gerekirse, bir kere Walter Leslie ile teati edilen Osmanlı elçisi, Rumeli beylerbeyi falan değil; düpedüz sultanın kuru ve ormanlarından sorumlu

---

aykırı olan bu infazlar, düşman kuvvetleri arasında boş yere bir intikam duygusu uyandırabilirdi. (Paul Rycout, *The History of the Turkish Empire, from the Year 1623, to the Year 1677. Containing the Reigns of the Last Three Emperors, viz. Sultan Morat, or Amurat IV. Sultan İbrahim and Sultan Mahomet IV, his Son, The Thirteenth Emperor, now Reigning*, London 1687, s. 142).

³⁹ “And not far from the City a sad Spectacle was seen, to wit, many Heads of poor Christians pil'd up on a heap, which exceeded a thousand. They were taken at Barchan, kill'd in cold blood by the Visiers command, who to satiate his unquenchable thirst of humane slaughter, had them pickt out one by one, and kill'd before his face, as he lay in his Tent.” (Burbury, s. 217).

⁴⁰ 1663 Ciğerdelen çarpışmasına Kadızâde İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri arasında katılan Evliya Çelebi, 1664 Ağustos'unda, Osmanlı ordusu St. Gotthard yenilgisinden sonra Estergon'a uğradığı vakit, muharebe esnasında katlettikleri düşman erlerinin takriben bir sene sonra aynı yerlerinde tepeler halinde yığılı olduklarını yazar. “*Anda dahi küffâr leşi cüste cüste ve püşte püşte olup yatırlardı, ammâ bir yıldan berü bunları ne kurd ve ne kuş ve ne mür-ı mâr yemeyüp hemân bunlar dahi kadîd-i mahz kalmışlar.*” (VII, 51).

bir “bostancı paşa”dır⁴¹. Osmanlı elçisi Kara Mehmed’in “paşa” payesine sahip olduğu açık olsa da, Alman derlemeci, bir ihtimal, “bostancı paşa” gibi kırma bir unvanı eserine derc ederek Habsburg heyetine gösterilen ihtimamın derecesine dair kafalarda soru işaretleri uyandırmak istemiş olmalıdır.

Keza aynı esere göre, 11 Ağustos’ta, Habsburg heyetinin Osmanlı padişahının huzuruna çıktığı gün, Walter Leslie, eski Habsburg daimî elçisi Simon Reniger, yeni elçi Cassanova ve heyet tercümanı, alelacele tertip edilen bir etek öpme merasiminin ardından arz odasında sultanla baş başa kalmışlardı. IV. Mehmed, bu esnada gerçekleşen selamlaşma ve hüsn-i niyet ibrazında I. Leopold’dan “Roma imparatoru” unvanıyla bahsetmeyip Almanların hükümdarı demekle yetindi. *Theatrum Europaeum*, doğrudan Leopold’e sunulacak hiçbir resmî rapora girme ihtimali bulunmayan bu bilginin altını çizmenin verdiği keyifle, bu hitap şeklinin muhtemel sebebinin izah ederek devam eder. Osmanlı sultanları, bizzat “Constantino” tarafından kurulmuş İstanbul şehrini fethettikten beri kendilerinden başka Roma imparatoru tanımamaktaydılar⁴².

Bununla birlikte Alman kaynağın kaydettiği en ilgi çekici hadise, Habsburg elçisinin vatanına dönmek için padişahın izin almak üzere arz odasına girdiği gün yaşananlarla ilgilidir. *Theatrum Europaeum*’a bakılırsa, Walter Leslie’nin son huzura kabul edilişinde, aynen Edirne’de olduğu gibi, heyet üyeleri arz odasına girerken kollarına ikişer Osmanlı yetkilisi girmişti. Güya koltukaltlarından taşınan elçilik mensuplarından biri, IV. Mehmed’in eteğini öpmeye sürüklendiği esnada yere düşürülmüş ve kafasını sertçe yere çarpmıştı. Bu nahoş manzara karşısında, odada bulunan Osmanlı erkânı, herhalde istem dışı olarak alınlarını ovalayıp gözlerini başka yöne çevirmişlerdi⁴³. P. Rycout, *Theatrum Europaeum*’da kendisinden bahsedilen bahtsız heyet mensubunun İstanbul’da Habsburg daimi elçiliği görevini on beş seneden fazladır yürüten S. Reniger olduğunu söyler. Yaşı hayli geçkin ve gut hastalığından muzdarip bir ihtiyar olan daimî elçi, belini büküp etek öpebilme esnekliğini yitirmişti. Gelgelelim, merhamet göstermeyen kapıcıbaşı, kollarına girdiği ihtiyarı öylesine sert biçimde yere itirmişti ki, elçi kafasını yere

⁴¹ “... ein Bustangi-Bassa, das ist/Gouverneur der Käys. Gärtel/oder General-Forstmeister deß Türckischen Käysers ...” (*Theatrum Europaeum*, IX, 1515).

⁴² *Theatrum Europaeum*, IX, 1527-1528.

⁴³ *Theatrum Europaeum*, IX, 1535.

çarpmıştı⁴⁴. Bu hikâye, büyük ihtimalle, tarihî hakikati yansıtmaktan ziyade Alman okuyucuya doğuya özgü egzotik gariplikler nakletme ve Habsburg heyetinin Osmanlı payitahtında gördüğü muameleye dair ipuçları verme kaygısından beslenen bir kurmacadır. Alman kaynağın bu satırlarda gerçek olanla ilgilenmekten çok, Osmanlı Devleti nezdinde elçiliğe gönderilen heyetlerin akıbetine ilişkin batı dünyasında tekrarlı gelen klişeleri yeniden üretmekle meşgul olduğu iddia edilebilir. *Theatrum Europaeum* müellifi, batılı sefaretler için haddizatında rahatsız edici bir mizansene biraz çeşni katmış gibidir⁴⁵.

3. Walter Leslie ve İmparator: Habsburg Elçisinin Raporlarında “İmparatorluk İdeali”

Walter Leslie, 1666 yılında, Osmanlı Devleti nezdinde yerine getirdiği elçilik vazifesinden döndükten sonra Habsburg İmparatoru I. Leopold’e hitaben iki rapor kaleme aldı. Bunlardan umuma açık olanı (*Hauptrelation*), elçinin Osmanlı devlet adamlarıyla yürüttüğü müzakerelerin ve padişahın huzuruna kabul edildiği törenlerin kısa bir anlatımını ihtiva eder⁴⁶. Habsburg elçisinin ikinci raporu, gizli bir hüviyet taşır ve doğrudan imparatora takdim edilmiştir. Habsburg elçisi, bu istihbarat raporunda, şahsî gözlem ve duyularına dayanarak Osmanlı siyasî ve askerî yapısına dair değerlendirmelerde bulunur⁴⁷. İkinci rapor, elçiliğin hangi şartlar altında ifa edildiğini göstermek için diplomatik merasimleri ve teşrifata dair prosedürleri tasvir eden ilk raporun aksine, Osmanlı siyasî iktidarının zayıf karnını tespit etmeyi amaçlayan pratik

---

⁴⁴ *The History of the Turkish Empire*, s. 168.

⁴⁵ S. Schweigger, 1578 yılı için aşağı yukarı aynı betimlemeyi yapar: “*İkişer çavuş, elçileri koltuk altlarından içeriye götürdüler ve padişahın önüne gelince oldukça sert ve haşın bir tarzda yere bırakıp dizlerinin üzerine çökmeye zorladılar.*” (*Sultanlar Kentine Yolculuk*, s. 62) Schweigger’in bu uygulamanın kökenlerine dair bir de yorumu vardır (s. 67).

⁴⁶ Bkz. not 14.

⁴⁷ Walter Leslie’nin gizli raporu, Adam Wolf tarafından Viyana’daki Venedik elçisi Giovanni Sagredo ve Habsburg hükümetinin Roma elçisi Johann Werner von Plittersdorf’un raporlarıyla birlikte neşredilmiştir (“Drei diplomatische Relationen aus der Zeit Kaiser Leopolds I”, *Archiv für österreichische Geschichte*, XX (1858), s. 281-340; Walter Leslie’nin “Geheimbe Relation an Ihr May. was Ich in wehrender meiner Ambasciada nach der Porten von der Ottomannischen Kriegsmacht gemerckht habe” başlığını taşıyan raporu için bkz. s. 320-331).

kaygılar taşır. Bununla birlikte, kaleme alınma gayeleri ve muhtevaları ne denli farklı olursa olsun, iki rapor bir arada ele alındığında, Habsburg hükümdarının onayına sunulan iddialı ve cüretkâr bir projenin -Walter Leslie’nin yazdıkları tek başına cılız bir tekliften ibaret olsa da- ana hatlarına ulaşılır.

Habsburg elçisinin ne demek istediğini anlamak için işe iki raporun giriş cümlelerini birlikte okumakla başlanabilir. Walter Leslie, *Hauptrelation*unun daha ilk satırlarında, bu rapor vasıtasıyla Osmanlı diyarında imparatorun elçisi sıfatıyla ne denli büyük bir saygı gördüğünü dile getirme imkânına kavuşacağını söyler. Üstelik I. Leopold, arzu ederse, elçi bizzat kendi elleriyle, Habsburg temsilcilerinin Osmanlı sarayında diğer Hıristiyan hükümdarların temsilcilerine nazaran daha itibarlı olduğunu herkese duyurmak için bu muhtasar raporu genişletip neşredilmeye hazır hale getirebilirdi⁴⁸.

Peki bu malumat, yani Habsburg hükümdarının Osmanlılar nezdinde diğer bütün Hıristiyan liderlerden daha fazla ciddiye alındığı bilgisi niçin önemliydi? Walter Leslie bu kez, gizli raporunun başlangıç sayfalarında, Habsburg “hane”sinin nasıl bir misyon taşıyabileceğine dair o devrin seçkin zümrelerince kolayca anlaşılacak açık bir göndermede bulunur. Leslie’ye bakılırsa, Osmanlı askerî gücü son yüzyıl içinde neredeyse yarı yarıya azalmıştı. Osmanlı kaleleri bedbaht haldeydi. Macaristan sınırında yer alan istihkâmların biraz daha iyi vaziyette oldukları söylenebilirdi belki; ama bunlar bile, düzenli bir ordu karşısında altı hafta, ya da taş çatlasa iki aydan fazla dayanamazlardı. Gerçi Osmanlı kalelerinin top ve mühimmat yönünden büyük bir eksiklik çektiği söylenemezdi; fakat bu silahları emanet edecek usta eller olmadığı gibi, Osmanlı kurmaylarının güvendiği tek şey olan asker kalabalığı deneyimsiz erlerden oluşuyordu⁴⁹. Rivayete göre, Osmanlı Devleti’nin emrinde 85.000 yeniçeri ve bir o kadar da sipahi hizmet veriyordu. Ne var ki, bu miktarın en az üçte birinin fiiliyatta var olmadığını aklı başında Türkler bile farkındaydılar. Dahası, bu neferlere kumanda eden subaylar hayli tecrübesizdi ve savaş meydanında intizamlı birlikler oluşturmada beceriksizdiler⁵⁰. Mevzu Osmanlı deniz gücü olduğunda, donanmanın durumu hepten içler acısıydı. Sadece 80

⁴⁸ “Hauptrelation des Grafen Leslie”, s. 152.

⁴⁹ “Geheimbe Relation”, s. 320. Habsburg elçisi, imparatorluğun diğer köşelerindeki kalelerin de benzer sıkıntılardan muzdarip olduğunu işittiğini yazar (s. 322).

⁵⁰ “Geheimbe Relation”, s. 321.

kadırga ve 8 mavnadan bahsediliyordu. Ortalıkta bir tane bile kalyon yoktu ve daha beteri, mevcut savaş gemilerini yüzdürebilecek ehliyetinde olan kaptanların sayısı onu geçmiyordu⁵¹. Osmanlı ordularının elden ayakta düşmesi kadar doğal bir şey olamazdı; ne de olsa Osmanlı hazinesi, Sultan Süleyman devrinde toplanan vergilerin ancak yarısını görebiliyordu. Demek ki, birleşik bir Hıristiyan güç, karadan ve denizden aynı anda taarruza geçtiği takdirde, Osmanlı Devleti'nin bu topyekûn saldırıya karşı koyabilme ihtimali yoktu. Zaten Türkler de, içten içe takatten düşmüş olduklarını pekâlâ bildiklerinden Hıristiyan kuvvetler arasında bir ittifak kurulmaması için dua ediyorlardı⁵².

Osmanlı askerî kudretine dair bu olumsuz kanaatlerin bir kısmının tarihi vakaların, en azından hadiselerin dış görünüşlerinin yorumlanmasından beslendiği iddia edilebilir. Hiç değilse, Heinrich von Ottendorf, 1663'te, imparatorun fevkalade elçisi Johann von Goëss'ün refakatinde Belgrad'a kadar olan araziye gezdiğinde, yol üstünde gördüğü Osmanlı kaleleri hakkında hayli olumsuz fikirler beyan etmişti⁵³. Keza Osmanlı deniz gücünün zayıflığına dair ileri sürülenler, Osmanlı devletinin, Venedik'le yürüttüğü uzun soluklu deniz mücadelelerinde içine düştüğü çetin durumların yakın hatırasıyla ilişkili olmalıdır. Doğrusunu söylemek gerekirse, Habsburg elçisinin, yeniçeri ve sipahilerin gerçek sayısına ilişkin söylediklerinde de bir haklılık payı vardır. Günümüz Osmanlı tarihçiliği, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren kapıkulu ocaklarında yaşanan mütemadi mevcut artışını, salt cepheye sürülebilen muharip sayısının çoğalmasından ziyade, Osmanlı Devleti'nin bu dönemde geçirdiği yapısal dönüşüme bağlı siyasî ve sosyo-politik bir fenomen olarak ele almaya başlamıştır⁵⁴.

---

⁵¹ "Geheimbe Relation", s. 321-322.

⁵² "Geheimbe Relation", s. 322-323.

⁵³ Heinrich von Ottendorf, *Der Weg von Ofen auff Griechisch-Weissenburg ...*, Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB), Cod. 8481. *Budáról Belgrádba 1663-ban. Ottendorff Henrik képes útleirása*, ed. E. Hermann, Pécs 1943.

⁵⁴ Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge 2010, s. 179-182. Cizye toplama işini uhdesine alan sipahiler ve iltizam şartnamelerine "yeniçeri" olma koşulunu ekleyen mültezimler için bkz. Linda Darling, *Revenue-raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire 1560-1660*, Leiden 1996, s. 169-185.

Her halükârda, Habsburg elçisinin Osmanlı devlet teşkilatıyla alakalı gözlemlerinin bunun gibi incelikli tahlillere dayandığını farz etmek hayalcilik olur. Walter Leslie daha ziyade, zihninde hâlihazırda tebellür etmiş bir “imparatorluk projesi”nin payandalarını bulma telaşındaydı. Habsburg elçisi, birleşik Hıristiyan kuvvetlerine yaptığı vurguyla aslında I. Leopold’ü Osmanlılara karşı verilecek nihaî bir mücadelede imparatorluk âleminin başına geçmeye davet ediyordu. Tabii ki, I. Leopold’ün böyle cazip bir teklifi reddetmeyeceği açıktı. Ne var ki, başka yerlerden, söz gelimi imparatorluk topraklarında kalan elektör prenslikler veya Fransız tahtından bu fikre şiddetli itirazlar yükseleceği muhakkaktı. Bu yönüyle bakıldığında, Walter Leslie’nin raporlarının ikisinin de, ilki I. Leopold’ün *Res Publica Christiana*’daki itibar ve hiyerarşik konumunu yükseltmeyi, ikincisi bizzat Habsburg hükümdarını “Türk mezalimi”ne karşı bayrak açmaya yüreklendirmeyi amaçlayan propaganda metinleri olduğu görülecektir.

Bu yüzden Walter Leslie’nin, imparatora takdim ettiği gizli raporunun ilk sayfalarında adeta bir “hasta adam” edebiyatı yapması hiç de tesadüf değildir. Dahası, Habsburg elçisi Osmanlı Devleti’nin azalan gücünden bahsederken yalnız değildir. Bilhassa XVII. yüzyılın başlarından itibaren, “Türk belası”nı Hıristiyanlık sınırlarından def etmeyi amaçlayan envaî proje ve teklifler ortalıkta dolaşıyordu. Söz gelimi, Fransız düşünce dünyası, daha XVII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı imparatorluğunu parçalama ve İstanbul’u zapt etme gibi pervasız tasarımlara kafayı yormuştu⁵⁵. Alman dünyası ise, tartışmayı sayısız el ilanı (*flugblatt*) ve broşür/propaganda varağı (*flugschrift*) üzerinden yürütüyordu. 1661-1664 arasında neşredilen *flugschriftler*, imparatorluğun siyasî bölünmüşlüğünden ve Türk saldırısına karşı yeterince hazırlıklı olmamaktan şikâyetçiydiler. Bir önceki asır yazarlarına göre, siyasî parçalanmışlığın sebebi dinî çekişmeler ve mezhep kavgaları olabilirdi belki; ama XVII. yüzyılın ortalarında temel vurgu, Alman prenslikleri arasındaki siyasî uyumsuzluktu⁵⁶. Örneğin, I. Leopold, 1662 başında, büyüyen Osmanlı tehlikesine karşı imparatorluk meclisinin (*Reichstag*) toplanması için çağrıda

⁵⁵ Faruk Bilici, *XIV. Louis ve İstanbul’u Fetih Tasarısı*, Ankara 2004, s. 60-78.

⁵⁶ Meike Hollenbeck, “Die Türkenpublizistik im 17. Jahrhundert – Spiegel der Verhältnisse im Reich?”, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichte*, 107. Band (1999), s. 111-130.

bulduğu halde, meclis neredeyse bir sene sonra açılabilmişti. Ne de olsa, prenslikler, evvela I. Leopold'ün kendisine tahsis edilen kaynakları şahsî menfaatleri uğruna kullanmayacağından emin olmak istiyorlardı⁵⁷. Bir bakıma, Avrupa siyasî kültürü, bilhassa matematikçi ve filozof Leibniz'in yeni bir dünya tasavvuru ortaya attığı yıllarda, batı dünyasının iç didişmeleri bir kenara bırakıp askerî enerjisini doğuya yöneltmesi gerektiği fikrini daha gür bir sesle dile getirmeye başlamıştı⁵⁸. Kardeşkanı dökmektense, silahları doğudaki imansızların üzerine doğrultmanın gerekliliği gün gibi aşikârdı; esas soru, Hıristiyan kardeşlerin aynı saflarda omuz omuza yer alacağı ordunun başını kimin çekeceğiydi. İşte Walter Leslie, kaleme aldığı elçilik raporlarında bu soruyu isim vererek yanıtlıyor ve Habsburg ailesinden gelen I. Leopold'ü işaret ediyordu. Bir yandan da, I. Leopold'ü bu kutsal yükü taşıyabileceğine ikna etmek için, kılıcını sallayacağı hasmının, eski ihtişamından eser kalmamış, hasta bir adamdan ibaret olduğunu belirtmekten geri durmuyordu.

Walter Leslie'nin elçilik raporlarına yansıttığı fikirlerinin samimiyetinden şüphe etmek için bir gerekçe yoktur. Pekala birçok XVII. yüzyıl batılı mütefekkeri gibi, zamanın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayıp Hıristiyan dünyasının sınırlarını genişletmeye müsait olduğuna inanıyor olabilir. Ama gene de, yeri geldiğinde, mesela St. Gotthard zaferinden sonra Vasvar antlaşmasının imzalanmasını içine sindiremeyen Macar muhalefetinin I. Leopold'ü köşeye sıkıştırmaya çalıştığı vakit olduğu gibi, Osmanlı askerî gücünün hala dimdik ayakta olduğu bir dönemde ateşkesin ne denli kıymetli olduğunu yazmaktan geri durmuyordu⁵⁹. Kaldı ki, Walter Leslie'nin 1666 tarihli

---

⁵⁷ 20 Ocak 1663'te Regensburg'ta açılan imparatorluk meclisi, bu tarihten itibaren düzenli aralıklarla toplanan yönetsel bir kurum haline geldi (Anton Schindling, *Die Anfänge des Immerwährenden Reichstags zu Regensburg: Ständevertretung und Staatskunst nach dem Westfälischen Frieden*, Mainz 1991, s. 63-121).

⁵⁸ Bilici, *XIV. Louis*, s. 78-101.

⁵⁹ Walter Leslie'nin Montecuccoli'ye hitaben Ebersdorf'ta yazdığı 3 Ekim 1664 tarihli mektubu (G. Wagner, "Angebliche Türkentribut", s. 434). Vasvar antlaşmasını kabul etmeyen Macar asilzadelerinin muhalefeti için bkz. Georg Wagner, "Der Wiener Hof, Ludwig XIV. und die Anfänge der Magnatenverschwörung 1664/65", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 16 (1963), s. 87-146; Sándor Papp, "Ottoman Accounts of the Hungarian Movements against the Habsburgs at the Turn of the Seventeenth and the Eighteenth Centuries", *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province and the West*, ed. Colin Imber - Keiko Kiyotaki, London 2005, I, 37-39.

gizli raporundaki havanın başka kaygılarca şekillendirildiğinin güzel örneklerinden biri, İstanbul’dan dönüş yolculuğunu birlikte yaptığı eski Habsburg daimî elçisi Simon Reniger ile Osmanlı askerî yapısının sağlamlığı hakkında düştüğü derin fikir ayrılığıdır. 1649-1665 senelerinde, İstanbul’da Habsburg ikamet elçiliği vazifesini yürüten S. Reniger, hiç tartışmasız, Osmanlı Devleti’ni ilgilendiren konularda fevkalade elçilik vesilesiyle Osmanlı topraklarında yalnızca on ay kalmış olan meslektaşından çok daha bilgiliydi. Dahası, 1663-64 seferleri boyunca Osmanlı ordugâhında bulunmak zorunda kaldığından, mobilize olmuş Osmanlı ordusunu doğrudan müşahede etme fırsatına erişmişti. Reniger, Osmanlı Devleti’nin çözülme evresine girdiğini iddia eden meslektaşının aksine, Osmanlıların halen hatırı sayılır bir askerî güce sahip olduğunu ve Osmanlı topraklarına yeni bir saldırıya geçme fikrini hiç inandırıcı bulmadığını I. Leopold’e yazılı olarak sunmuştu⁶⁰. Tarihi hadiseler düşünüldüğünde, I. Leopold, daimî elçisinin Osmanlı imparatorluğu tasvirini daha ikna edici bulmuş görünüyor. Bununla beraber tavsiyesi tutulmuş olduğu halde, Habsburg saray tarihçisi Gualdo Priorato’nun, S. Reniger’in elçilik raporunu eserine alırken raporun Osmanlı ordusuyla alakalı kısımlarını ayıklayıp çıkardığı akla getirilirse, Walter Leslie’ninki gibi, I. Leopold’ün Türklere karşı Hıristiyan dünyasının hamiliğini üstlenme iddiasını dile getiren metinlerin Habsburg davası açısından ne derece önemli olduğu anlaşılır⁶¹.

⁶⁰ Alois Veltzé, “Die Hauptrelation des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel Simon Renigen von Reningen 1649-1666”, *Mitteilung des k.u.k. Kriegs-Archivs*, N.F., 12. Bd., (1900), s. 59-169 (Simon Reniger’in raporu, 76-151. sayfalar arasındadır; Osmanlı askerî gücüne dair değerlendirmeler için bkz. s. 144-151).

⁶¹ Habsburg saray tarihçileri Galeazzo Gualdo Priorato (*Historia di Leopoldo Cesare, Continente le cose più memorabili successe in Europa, dal 1656. sino al 1670*, I-II, Wien 1670) ve Giovanni Battista Comte Comazzi (*Istoria di Leopoldo Primo imperadore de Romani CXXII*, I-II, Wien 1686-88; Almanca tercümesi: Lorenz Kroninger, *Immergrünender Käyserlicher Lorbeer-Kranz /Oder: Grundrichtige Erzählung der Fürtrefflichsten Staats-Berichtungen /und Glorwürdigsten Heldenthaten des jetzo Regierenden Unüberwindlichsten Römischen Käysers Leopold des Grossen*, Augsburg in Verlegung Lorentz Kronigers und Gottfried Göbels, 1690), eserlerinde Habsburg hanedanının riyasetinde birleşik bir imparatorluk dünyası idealini işlemişlerdi. Giovanni Battista, St. Gotthard savaşını 1683’te başlayacak olan seri zaferlerin ilk basamağı olarak ele alıyordu. I. Leopold’ü “Türk bela”sının savuşturucusu veya “doğunun fatihi” olarak gösteren gösteri, şiir ve methiye yazıları hakkında bkz. Maria Goloubeva, *The Glorification of Emperor Leopold I in Image, Spectacle and Text*, Mainz 2000, s. 123-141.

4. Konjonktürel Bir Bakış: Walter Leslie'nin Gözünden Köprülüler

Habsburg elçisi, gizli istihbarat raporunda, Osmanlı sadrazamı Fazıl Ahmed Paşa ve Köprülü ailesinin diğer bazı fertlerine değinme lüzumunu hissetmişti. Walter Leslie'nin ağzından dinlersek, Fazıl Ahmed Paşa, aynen zamanında babasının yaptığı gibi, Osmanlı padişahına tahtını sağlayan ve sultanın iktidarda kalmasını temin eden kişiydi. Osmanlı başkenti, IV. Mehmed'in cülusunu takip eden on dört yıl boyunca ardı arkası kesilmeyen sipahi ve yeniçeri isyanlarıyla çalkalanıp durmuştu. Oysaki Köprülü ailesinin vezirleri, imparatorluğun tamamında öylesine itaatkâr bir hava yaratmaya muktedir olmuşlardı ki, padişah, gönül rahatlığı içinde hüküm sürmenin huzurunu tadıyordu. IV. Mehmed, babasının katli üzerine hasbelkader altı yaşında tahta geçmek zorunda kaldığı için, ufak yaşlarından itibaren annesinin nezareti ve saray ağalarının himmetiyle yetiştirilmişti.

Büyük ihtimalle, mevcut sadrazamın babası Köprülü Mehmed Paşa'yı kasteden Walter Leslie, genç padişahın "terbiye"sinde sadrazam ve şeyhülislamın etkisinin çok olduğunu yazar. Neticede, hiçbir Osmanlı veziriazamı, hiçbir dönemde, Fazıl Ahmed Paşa ve babası Mehmed Paşa kadar geniş bir iktidar sahibi olmamıştı. Habsburg elçisi, Osmanlı siyâsi geleneklerinde gözle görülür bir kırılmayı ifade eden bu olguyu izah edebilmek için kendine özgü naif bir yorum geliştirir. Raporunun Osmanlı sarayının iç dünyasıyla ilgili satırlarından Osmanlı hanedan geleneklerine dair öyle ya da böyle bir fikir sahibi olduğu anlaşılan Leslie, görünen o ki, "kafes hayatı" uygulamasına üstü kapalı bir göndermede bulunarak işe başlar. Ona göre, IV. Mehmed, şehzadelik dönemleri babalarının saltanatında geçen şehzadelerin aksine, saltanatın meşru temsilcisi olduğu günden beri, başıboş ve rahat bir çocukluk geçirmişti. Bu sebeple, tabiatında çalışmaya yer yoktu ve iktidarını bütünüyle devlet adamlarına devretmişti⁶².

Bununla birlikte Habsburg elçisinin tasviri biraz daha derinlemesine tahlil edilirse, bu manzaranın, keyfine düşkün bir sultanın devlet işlerinden el ayak çekmesinden çok daha öte bir olgunun tecellisine işaret ettiği görülür. En iyimser tahminle, XVII. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı

---

⁶² "Geheimbe Relation", s. 326.

İmparatorluğu’nda kamu işlerinin hanedana bağlılıktan kurtulması yönünde bir gelişim vardır. Merkezî iktidarın büyümesi açısından ele alındığında, devlet yönetiminin çoğu vakit sultan ve ailesinin gözlerinden irak memurların denetimine girmesi erken modern bürokratik aygıtın kurulması yolunda atılmış bir adım olarak görülebilir. Keza miri toprakların, yarı özelleşerek ekâbir arasında dağıtılması, geleneksel otokratik zihniyetin çözülmesine yardımcı olacaktır⁶³.

Bu dönem, aynı zamanda, devlet kademelerine yerleşmiş seçkinlerin, intisap ilişkileri üzerinden aile fertlerine veya “tevabî”lerine devlet mansıpları ayarlayarak servet biriktirmeyi esas aldıkları “hane” politikalarının meşru telakki edildiği bir zamandı. Nasıl ki, Walter Leslie, 1665’te Osmanlı kaptan-ı deryasının Fazıl Ahmed Paşa’nın kız kardeşiyle evli olmasını garipse miyorsa⁶⁴, büyük ihtimalle, Osmanlı ricali de, Habsburg elçisinin, bir sene önce Osmanlı ordusunun Râba Nehri’nden geçişine izin vermeyen müttefik ordusu başkomutanı R. Montecuccoli’nin kayınbiraderi olmasını saygıya değer bir aile bağı olarak selamlıyordu. Doğaldır ki, Walter Leslie, kısa istihbarat raporunda, Köprülü ailesinin “hane” politikalarının derinine inmek için çaba göstermeyi aklından geçirmemişti. Yine de, Köprülü sadaretinin ilk yıllarına özgü iki ayırt edici husus, Habsburg elçisinin yazdıklarına kıyasından köşesinden sinmiş görünüyor. Bir kere Leslie, Köprülü vezirlerin Osmanlı sultanının konumunu pekiştirdiklerini ve imparatorluk içinde nispî bir sükûnet ve asayiş sağladıklarını söylerken haklıdır. Ne var ki Habsburg elçisi, meslektaş S. Reniger’in aksine,

⁶³ Rifa’at Ali Abou-el-Haj, *Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, çev. O. Özel - C. Şahin, Ankara 2000, s. 95-102. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devlet yapısı hakkındaki bu görüşler için ayrıca bkz. ayn.yzr., “The Nature of the Ottoman State in the Latter Part of the XVIIth Century”, *Habsburgisch-osmanische Beziehungen*, CIEPO Colloque, Wien, 26-30. September 1983, s. 171-187. Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren geçirdiği değişimin aydın tabaka üzerindeki etkisi hakkında nispeten zengin bir literatür mevcuttur. Bunlar arasında bilhassa şunlara başvurulabilir: Douglas Howard, “The Ottoman Historiography and the Literature of ‘Decline’ of the Sixteenth and Seventeenth Centuries”, *Journal of Asiatic Society*, 22 (1988), s. 52-77; Rifa’at Ali Abou-el-Haj, “The Ottoman Nasihatname as a Discourse over ‘Morality’”, *Melanges Professeur Robert Mantran, Revue D’Histoire Maghrebine*, 47-48 (1987), s. 17-30; Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîmin Peşinde: Osmanlı’da “Çözülme” ve Gelenekçi Yorumcuları (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına)*, İstanbul 2005².

⁶⁴ Walter Leslie’nin eleştirisi, kaptan-ı deryanın itibarlı bir askerî kariyere sahip olmaması ve denizcilikten pek anlamamasıydı (“Geheimbe Relation”, s. 322).

Köprülülerin bu siyaseti yürütme araç ve yöntemleri hakkında sessizdir. Buna karşın S. Reniger, Osmanlı Devleti'nin savaş üzerine inşa edildiğini iddia eder. Çünkü Köprülü Mehmed Paşa, IV. Mehmed'e orduyu her zaman meşgul tutmasını tavsiye etmiş ve kapıkulu ocaklarının başkentteki nüfuzunu kırmak için uçsuz bucaksız imparatorluğun sınır boylarındaki askerî harekâtlara bel bağlamıştır⁶⁵. Habsburg daimî elçisinin değerlendirme tarzı, tek başına ele alındığında, şüphesiz ki, derinlikten yoksun, yüzeysel bir tahlilden ibarettir ve ister istemez, Osmanlı devlet aygıtının doğasına dair batıda kök salmış “tiranlık” efsanesinin hazır kalıplarını hatıra getirir⁶⁶. Bununla birlikte Osmanlı devletinin savaşı ruhu, XVII. yüzyılın ikinci yarısının başlarına ait geçici bir kesit olarak ele alınırsa, Köprülü sadareti ve IV. Mehmed saltanatının “fütuhatchı” talepleri arasındaki bağlantı anlam kazanacaktır⁶⁷.

İkincisi, sözü yeniden Walter Leslie'ye bırakırsak, doğu vilayetlerinden gelen askerî birlikler, Osmanlılar arasında pek itibarlı bir yere sahip değillerdi. Bunların Macaristan cephesinin soğuk hava şartlarına alışkın olmadıkları ve imparatora karşı verilen son savaşta iyi hizmet edemedikleri söyleniyordu. Zaten Osmanlılar arasında harp işlerinden anlayanlar, Rumeli kökenliler, özellikle de Arnavut ve Boşnaklar arasından çıkıyordu. Muharebe meydanlarında, Osmanlı askerlerine kumanda edenler de, bu iki halk arasından seçiliyordu⁶⁸. Habsburg elçisi, bu yıllarda Osmanlı askerî dünyasında neden özellikle bu iki halkın ön safları işgal ettiğini izah etme zahmetine girişmese de, diğer birçok batılı gözlemci gibi, bu devirde, sultan iktidarının yanına/karşısına, her biri ayrı bir cazibe merkezi haline gelen paşa kapılarının yerleşmiş olduğunun bilincinde olmalıdır⁶⁹. XVII. yüzyılın ortasında Osmanlı siyaset

---

⁶⁵ Simon Reniger, s. 144.

⁶⁶ Martin Wrede, *Das Reich und Seine Feinde*, s. 99-104. Ayrıca bkz. Peter Sugar, “A Near Perfect Military Society: the Ottoman Empire”, *War: a Historical, Political and Social Study*, haz. L. L. Farrer, Santa Barbara 1978, s. 95-104.

⁶⁷ Marc David Baer, bu fütuhat havasını IV. Mehmed'in etrafında yükseldiğini iddia ettiği dinî fanatizm ve Osmanlı toplumunda baş gösteren İslamî radikalleşme eğilimleriyle ilişkilendirir. Oysaki Köprülü iktidarının temsil ettiği fetihçi dış siyaset, Osmanlı yönetim mekanizmasında bu dönemde gözlemlenen siyasî ve idarî atılgnlıkla daha bağlantılı görünmektedir (s. 225-316).

⁶⁸ “Geheimbe Relation”, s. 321.

⁶⁹ Rifaat Ali Abou-el-Haj, “The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703: A Preliminary Report”, *Journal of the American Oriental Society*, XCIV/4 (1974), 438-447;

sahnesinin nüfuzlu şahsiyetleri arasında bolca Arnavut ve Boşnak asıllı devlet adamı bulunması, devlet yönetimine “ahlakçı” açıdan yaklaşan Veysi gibi fikir adamlarını rahatsız etse de⁷⁰, intisap ilişkilerinin karşı konulamaz bir güçle işbaşında olduğu izlenimini kuvvetlendirir. Nitekim Arnavut asıllı olduğu bilinen Köprülü ailesini, Osmanlı merkezî iktidarının tepesine taşıyan muhtemel amillerden birinin bu olabileceği daha önceden dile getirilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, Boşnak ve Arnavut asıllı devşirmeler Osmanlı Devleti’nin yönetimine talip bir sosyo-politik hizip haline dönüşmüş olabilirler⁷¹. Bu açıdan bakıldığında, Walter Leslie’nin 1665 yılında gözlemlediği olgu, Köprülü sadareti altında aynı intisap ilişkilerinin ve siyasî etkinin sürdüğünü teyit etme onurunu taşıyacaktır.

Bununla beraber Habsburg elçisinin Arnavut ve Boşnak kökenli komuta heyetine dair saptaması, yukarıdaki açıklamayla ilişkili biçimde, XVII. yüzyıl Osmanlı askerî tarihini tavsif eden başka bir özelliğe de işaret eder. Bu dönemde ümera kapılarının palazlanması, Osmanlı askerî teşkilatının bütününü ilgilendiren bir sosyo-politik dönüşümle el ele yürüyerek asker toplama usullerinde ciddi bir farklılığı temsil etmeye başlamıştı. Seferlere katılmakla yükümlü vezir ve paşalar, nakit ekonomisi kurallarının geçer akçe olduğu bir devirde, cepheye beraberlerinde götürdükleri “kapı”larını nakit ödemeler yoluyla hizmetlerini kiraladıkları savaşçılarla dolduruyorlardı⁷². 1663-64 Osmanlı-Habsburg savaşlarında, Arnavutluk ve Bosna havalisi asker toplamak için sıkça başvuru yapılan yöreler olmuştu. Asker celbinde bu iki bölgenin seçilmesinin ardında, muhakkak ki, Osmanlı iktisadî ve toplumsal yapısının derinlerine inen gerekçeler yatıyordu. Ama gene de, Walter Leslie’nin Osmanlı imparatorluğunu ziyaret ettiği yıllarda Osmanlı topraklarında gezinen başka bir batılı gözlemci Paul Rycaut’ya sorulursa, Köprülü ailesi ile bu topraklardan

---

Metin Kunt, *The Sultan’s Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York 1983, s. 82-88.

⁷⁰ “Acıbdır izz ü devlette cemî’an Arnavud ü Boşnak/Çeker devrinde zilletler şahâ âl-i Resûlullah” (“Nasihât-ı Islambol Kasidesi”), *History of Ottoman Poetry*, ed. E. J. W. Gibb, VI, London 1963, 181).

⁷¹ Metin Kunt, “Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth Century Ottoman Establishment”, *International Journal of Middle East Studies*, 5 (1974), s. 233-239.

⁷² Habsburg daimî elçisi Simon Reniger, 1663-64 seferlerinde yeniçerilerin sayısının 10.000’i aşmadığını, Osmanlı ordusunun piyade ihtiyacını sefere kendi kapı halklarıyla katılan vezir, ağa, çavuş ve sipahilerce karşılandığını yazar (s. 144-145).

gelen savaşçılar arasındaki bağı görmemek için kör olmak lazımdı. İngiliz kâtip, Fazıl Ahmed Paşa'nın kapı halkında sayıları 100 ilâ 400 arasında değişen Boşnak ve Arnavut asıllı "deli" tabir edilen askerler bulunduğunu yazıyordu. Üstelik Köprülü Mehmed Paşa, bu askerlerden yaklaşık 2.000 tanesini hizmetinde bulundurmuş olduğuna göre, oğlunun yaptığı babasının usulünü izlemekten başka bir şey deęildi⁷³.

Osmanlı saflarında çarpışan Arnavut ve Boşnaklar, 1664 St. Gotthard savaşına dair gözlemlerini aktaran batılı şahsiyetlerin de dikkatini çekmişti. Bunlardan birisi, Habsburg elçisinin aile bağlarından ötürü şüphesiz yakın ilişki içinde olduğu müttelik orduları başkumandanı R. Montecuccoli'ydi. İtalyan asıllı Mareřal, St. Gotthard savaşından bir gün evvel Arnavut sancakları taşıyan bir grup askerini, Rába suyunu geçtikten sonra etraflarına istihkâmlar inşa etmeyi başardıklarını yazmıştı. Bu askerler, bir müddet sonra müttelik kuvvetleri tarafından yapılan bir hücumla siperlerinden sökülüp atılmıřlardı⁷⁴. Baron Tullio Miglio da, 1 Ağustos sabahı sipahilerin terkilerinde görünmeden Rába nehrinin karşı kıyısına geçen askerlerin yeniçeriler ve Arnavutlar olduğunu kaydeder⁷⁵. Montecuccoli, St. Gotthard muharebesine dair hatıralarında, işlerin Habsburg tarafı için hiç de iyi gitmediği çarpışmanın ilk safhalarında, yeniçerilerle birlikte Arnavut askerlerinin gözü pekliklerine vurguda bulunur⁷⁶. Habsburg başkomutanı, aynı gün kaleme aldığı raporunda, yenilgiye uğrayan Osmanlı birliklerinin savaş meydanında 3.000 yeniçeri ve

---

⁷³ P. Rycout'ya göre, Macar tarzı silahlarla donanan bu askerlerin Köprülü ailesinin neşet ettiği topraklardan gelmeleri bir tesadüf değildir (*The History of the Present State of the Ottoman Empire, Containing the Maxims of the Turkish Polity ...*, London 1686, s. 379).

⁷⁴ R. Montecuccoli'den imparator I. Leopold'e 31 Temmuz 1664 tarihli rapor. Österreichische Kriegsarchiv, *Alte Feldakten, Türkenkrieg 1664/VIII/2b*. Bu raporun metni için bkz. Georg Wagner, "Die Steiermark und die Schlacht von St. Gotthard-Mogersdorf", *Mitteilungen des Steirerischen Landesarchives*, XIV (1964), s. 68-69.

⁷⁵ Tullio Miglio'nun 4 Ağustos tarihli raporu. Österreichische Kriegsarchiv, *Alte Feldakten, Türkenkrieg 1664/VIII/2b*. Raporun metni için bkz. Martin Meyer, *Diarium Europaeum*, XI, Franckfurt am Mäyn, 1665, s. 437-438.

⁷⁶ "Der unerschrockene Muth der Janitřscharen und der Albanier, welche, nachdem sie geschlagen worden, niemals wollten um Quartier oder das Leben bitten" (*Besondere und Geheime Kriegs-Nachrichten des Fürsten Raymundi Montecuculi ...*, Leipzig 1736, s. 285). Krş. R. Montecuccoli, *Ausgewählte Schriften*, ed. Alois Veltzë, Wien 1999, II, 440.

Arnavut askeri bıraktıklarını belirtir⁷⁷. R. Montecucoli, ertesi gün, muharebenin kanlı kargaşası nispeten dağıldıktan sonra yazdığı raporda Osmanlı kayıplarını 5-6.000 civarına yerleştirirken, bir kez daha Arnavutlardan bahseder⁷⁸. 1663’te Osmanlılara tutsak düşen bir Fransız askeri, babasına hitaben kaleme aldığı mektupta, bu kez Osmanlı ordusunda görev yapan Boşnaklar hakkında ilginç bilgiler verir. Mühürdar Hasan Ağa’nın “*mürted-i mezbûrun hikâyeti*” başlığıyla eserine derc ettiği bu mektup⁷⁹, “*Aussag Eines Frantzösischen Renegatens*” adıyla *flugschrift* formatında batıda basılmıştır. Kimliği meçhul Fransız asker, batıdaki baskısında maddeler halinde tanzim edilen yazısında, Osmanlı kurmaylarının Bosna’dan Uyvar kuşatmasına katılmak üzere uzun mızraklarla donanmış 12.000 yaya asker beklediklerini bildirir (23. madde)⁸⁰. Her ne kadar, Fransız esirin verdiği sayı hayli mübalağalı olsa da, Osmanlı ordusunun muharip rezervlerinden birine işaret etmesi bakımından önemlidir.

Hiç kuşkusuz, Walter Leslie’nin 1665’te müşahade ettiği Arnavut ve Boşnak asıllı komutanların en azından bir kısmı, Fazıl Ahmed Paşa’nın kapı halkına mensuptu. Ne de olsa, Osmanlı sadrazamı, 1663-64 seferlerine yaklaşık 4.000 kişilik bir muharip kuvvetle katılmıştı⁸¹. Bu yıllarda yaşanan askeri çatışmalara dair sayısız örnek, bizzat sadrazamdan emir alan bu kuvvetin, kapıkulu neferleriyle birlikte, Osmanlı ordusunu bir arada tutan bir iskelet işlevi

⁷⁷ R. Montecucoli’nin 1 Ağustos 1664 tarihli raporu. *Copia der unterthänigsten Relation /so an Ihr Kays. Mayst. unserm Allergnädigsten Herren: Derro Geheimber Rath /Cammerer /und General Feld-Marschall Herr /Raymond Graff Montecucoli, wegen der/ wieder den Erb-Feindt Christlichen Nahmens den Türcken /den 1. Augusti, 1664. erhaltenen ansehtlichen Victori allergehorsambist abgehen lassen, [Wien] 1664.*

⁷⁸ R. Montecucoli’nin 2 Ağustos 1664 tarihli raporu (*Ausgewählte Schriften*, s. 562-563).

⁷⁹ *Cevâhirü’-t-Tevârîh*, s. 169-170.

⁸⁰ *Aussag über 23 Puncten deß Frantzösischen Renegatens, welcher an heut den 23. Augusti 1663. Jahrs, von dem Türkischen Lager, so jenseits deß Fluß Neutra vorhero vmb das Dorff Udler geschlagen, Freywillig herüber naher Neuhäusel kommen ...*, 1663. Bu yazı, Vojtech Kopčan tarafından değerlendirilmiştir (“Bemerkungen zur Benutzung der europäischen Quellen in der osmanischen Geschichtssreibung” *Asian and African Studies*, XI (1975), s. 147-160, atf için bkz. s. 156). Boşnak savaşılar hakkında ayrıca bkz. Nicolae Jorga, *Osmanli İmparatorluğu Tarihi*, IV (1640-1774), çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, 145-146.

⁸¹ *Diarium Europaeum*, X, 680. Mühürdar Hasan Ağa, 1664 Mayıs’ında, Osmanlı ordusunun Kanije’ye doğru yaklaştığı tarihlerde sadrazamın kapı halkında 5.000 adam bulunduğunu yazar. *Cevâhirü’-t-Tevârîh*, s. 255

görmüş olduğunu ihsas ettirir. 1664 seferinin başlangıcında, Fazıl Ahmed Paşa'nın Arnavutluk'a, taze neferler toplamak için Arnavut "iç ağa"larını yolladığına bakılırsa, sıcak çatışmalar esnasında veziriazamın "taşra tevabi"sini oluşturan bu askerî bölüklerin başında da aynı kişiler bulunuyordu⁸².

5. Kötü Huyulu Bir Sultan Portresi: Walter Leslie'nin Kaleminden IV. Mehmed

Walter Leslie, belki de Osmanlı İmparatorluğu hükümdarı ile kendi efendisini ahlakî bir düzlemde yarıştırap ikincisinin fazilet ve manevî olgunluğunu ispat etmek için dolambaçlı bir yol izler. Habsburg elçisine göre, Osmanlı sultanı IV. Mehmed, yalnızca iktidarı sınırlanmış, devlet işlerinden bîhaber, ehliyetsiz bir hükümdar değildir; düpedüz kötü bir insandır. Leslie, bu savını kanıtlamak için IV. Mehmed'in hal' edilerek tahttan indirilmesine ramak kalmış olduğunu telkin eden kurmaca bir hikâyeden faydalanır.

Habsburg elçisi, padişahın tahttan "muhtemel" indiriliş öyküsüne geçmeden önce, IV. Mehmed'in tebaasına karşı merhametsizliğini vurgulayan bazı tespitlerle anlatımının yolunu döşemeye başlar. Habsburg elçisine göre, IV. Mehmed halkına karşı ilgisiz ve soğuktu. Üstelik devletin payitahtı İstanbul'dan hiç hazzetmiyordu. Bunun iki sebebi vardı. İlki, çocukluğunda şahit olduğu kanlı kargaşa yüzünden insan kalabalıklarından korkmasıydı. İkincisi, IV. Mehmed, avam arasına karışma fikrinden hiç hoşlanmıyordu. Öte yandan, kendisi hakkında anlatılanlara bakılırsa, esasında savaştı bir tabiata sahipti. En azından kan dökme iştahı yerindeydi ve tebaasına karşı hayli sert ve acımasız davranıyordu⁸³. Walter Leslie, bu olumsuz tasvirin hemen arkasına, IV. Mehmed'in iki kardeşini katletmeye niyetlendiğinde şeyhülislam ve Valide Sultan tarafından nasıl engellendiğine dair birkaç cümle sıkıştırdıktan sonra esas mevzuya gelir. Osmanlı padişahı, bitip tükenmeyen av eğlenceleri esnasında tebaasının sırtına öylesine ağır bir yük yüklüyordu ki, geçen Kasım ve Aralık aylarında bir halk isyanı çıkmasına ramak kalmıştı. Padişahın zulmüne

⁸² *Cevâhirü't-Tevârih*, s. 229; Erzurumlu Osman Dede, vr. 19a. Ayrıca büyük kısmı Macaristan cephesinde tutulmuş, 1660 sonları ilâ 1665 ortalarını kapsayan mühimme defterine bkz. Sächsische Landesbibliothek–Staats –und Universitätsbibliothek Dresden (SLUB), Eb. 837, vr. 119a (evâsıt-ı Şaban 1074/8-18 Mart 1664).

⁸³ "Geheimbe Relation", s. 326-327.

dayanamayan halk, sadrazam, şeyhülislam ve başka bazı ileri gelen vezirlere müracaat ederek şikâyetlerini iletmişlerdi. Bunun üzerine toplanan meşveret meclisinde, sultanın genç kardeşiyle değiştirilmesi yönünde fikir birliğine varılmıştı. Ne var ki, Fazıl Ahmed Paşa, Kandiye seferinin inkıtaa uğramaması ve Habsburg elçilik heyetinin olan bitene şahit olmaması için bu tatsız işi dört ay sonraya ertelemişti⁸⁴.

Walter Leslie, büyük ihtimalle, kulaktan dolma dedikodulara dayanarak muhayyilesinde kurguladığı hikâyenin hepten inandırıcılıktan yoksun kalmaması için, her şeye rağmen bir taht değişikliğine gerek kalmayabileceğini söyler. Fazıl Ahmed Paşa, av partileri, konaklar ve saraydaki gözdeleri için yaptığı fütursuz harcamaların tebaayı ne denli müteessir ettiğini söyleyerek padişahı “ikaz” etmiştir. Kim bilir, IV. Mehmed, belki de bu nasihatlere uyarak hal ve tavırlarını değiştirmeyi seçebilirdi⁸⁵.

Habsburg elçisi, IV. Mehmed’i meşveret meclisinin kurbanı etmeye yaklaştırdığı öyküsünde, sağdan soldan kulağına çalınan havadisleri kendi iddiasını desteklemek amacıyla kullanmayı ihmal etmemişe benziyor. Mesela, John Burbury’ye itimat etmek gerekirse, 3 Aralık 1665 günü, IV. Mehmed âdeti olduğu üzere ava çıkmıştı. Bu av tertibinde, binlerce köylü, hep beraber ormanlık araziye tarayıp, yaban hayvanlarını, av köpekleriyle açık bir alanda bekleyen padişah ve maiyetinin üzerine sürüyorlardı. Bu arada Osmanlı sultanı ve adamları, ağaçların arasından canını zor atan hayvanların ne olduğuna ve ne durumda bulduklarına bakmadan hepsini avlıyorlardı. Fazıl Ahmed Paşa, bu av eğlencesinin sonunda padişaha beş kese para vermişti. Beş kesenin dördü, sultan tarafından hizmetkârlarına ihsan edilirken, bir kesesi soğuktan ölme tehlikesi geçiren gariban köylülere dağıtılmıştı⁸⁶. Keza P. Rycaut, padişahın av merakının yalnızca saray hizmetkârlarını değil; avlanmaya heves ettiği yerlerde yaşayan reayayı da bizar ettiğini yazar. Kimi zaman bir araya getirilen 30-40.000 kişi, üç dört gün boyunca ağaçları döverek geniş bir çemberi gitgide daraltıyor ve vahşi hayvanları bir mahalde sıkıştırıp toplamaya çalışıyordu. Rycaut’ya bakılırsa, bu denli şaşaalı av merasimleri IV. Mehmed gibi ulu bir

⁸⁴ “Geheimbe Relation”, s. 327-328.

⁸⁵ “Geheimbe Relation”, s. 328.

⁸⁶ Burbury, s. 207-208.

hükümdara yakışan cinstendi. Ne var ki, av tertibatları sayıca o kadar fazlaydı ki, reaya için bir eziyete dönüşüyordu. Bilhassa kışın, soğuk gecelere alışkın olmayanlar, gece vakti koyuldukları işler yüzünden hayatlarını kaybediyorlardı⁸⁷. Keza IV. Mehmed'in hususî tarihçisi Abdurrahman Abdi Paşa'nın aksini söyleme gereğini hissettiğine bakılırsa, padişahın halkın arasına pek çıkmaması ve çok sayıda köylünün emeğini alıkoyan av organizasyonları, hakikaten de dilden dile dolaşan yakınmalardan biri olabilirdi⁸⁸.

Habsburg elçisinin, belki de sırf efendisi I. Leopold'ün gönlünü okşamak için uydurduğu bu hikâyecik, yine de, XVII. yüzyıl padişahlarının devletin diğer uzuvlarıyla olan ilişkilerini tanımlamak için manidar öğeler barındırır. Walter Leslie, Osmanlı tarihine dair bir nebze olsun malumat sahibi olan bütün batılı diplomatlar gibi, bu yüzyılda, Osmanlı siyasetinde padişah azletmenin, amiyane tabirle, neredeyse moda haline gelmiş olduğunun farkında olmalıdır. Gerçekten de, II. Mehmed'in ilk saltanat yılları istisna tutulursa, XVII. yüzyıla değin ne çocuk yaştaki hanedan üyelerinin tahta oturduğu görülmüştü; ne de padişah değişiklikleri üzerinde hanedan dışı unsurların etkisi bu denli büyük olmuştu⁸⁹. Walter Leslie'nin derdi bambaşka olsa da, Osmanlı sultanını iktidar sahası daralmış ve kaderi merkezî iktidarı temsil eden diğer güç odaklarınınca tayin edilebilir bir hükümdar olarak resmetmekte haklıdır. Hanedanın siyasî iktidarı rakipsiz biçimde tasarruf ettiği ve kaynakları gönlünce baştan dağıtma tekeline

---

⁸⁷ *The History of the Turkish Empire*, s. 116.

⁸⁸ “*Kapucu-köyi nâm karyeye sapılıp şevketlü Hünkârmuz hazretleri re'âyâdan bir fakîrîn hâneciğini teşrif ve eltâf-ı aliyyeleriyle hâturcığını taltif idüp ta'âmı anda tenâvül buyurmuşlar idi*” (Abdurrahman Abdi Paşa, s. 189); “*Şikâr sürülinceye dek anda ârâm ve re'âyâ fukarâsına bezl-i in'âm buyurulmuş idi*” (s. 191); “*...re'âyâ ve berâyâ ile envâ'-ı vuhûşdan vâfir şikâr sürülmüş idi ve fukarâya bahşişler virilmiş idi*” (s. 192).

⁸⁹ I. Ahmed devrinde saltanatı temsil edenlerin belirlenmesinde belirleyici olan zorlayıcı etkenler hakkında bkz. Günhan Börekçi, *Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and his Immediate Predecessors*, Ohio State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2010. Baki Tezcan, XVI. yüzyıl saray tarihçiliği ile XVII. yüzyıl Osmanlı müverrihlerinin dünya görüşlerini karşılaştırmak suretiyle, Osmanlı tarih yazımında, imparatorluğun hanedan merkezli yönetimden gayrişahsî bir yönetim modeline tekâmül edişini resmeder. En nihayetinde, XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilik geleneği, padişah merkezli anlatımlara alttan alta büyük bir direnç göstermiştir (“Tarih Üzerinden Siyaset: Erken Modern Osmanlı Tarihyazımı”, *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, ed. Virginia H. Aksan - Daniel Goffman, çev. Onur Güneş Ayas, İstanbul 2011, s. 223-266).

sahip olduğu bir betimleme, tarihî gerçeklikten çok daha uzak bir yere düşecekti⁹⁰.

Ne gariptir ki, Walter Leslie, IV. Mehmed’in akıbeti hakkında öyle ya da böyle haklı çıktı. Habsburg elçisinin öngörülerinde tek bir sorun vardı; yirmi bir yıllık bir gecikmeyle gerçeğe dönüşmüşlerdi. IV. Mehmed, belki Fazıl Ahmed Paşa ile olan ilişkilerini belirli bir seviyede tutmayı başarmıştı; ama 1687’de, yine Köprülü “hane”sinin yetiştirdiği başka bir sadrazam olan Siyavuş Paşa’nın müdahalesiyle tahtını kaybetti. Daha ilginç, bu dönemde IV. Mehmed’e muhalefetin başını çeken ulemanın yüksek sesle yaptığı suçlama, padişahın Cuma namazlarına bile tenezzül etmemesine yol açan aşırı av merakıydı. Dahası, insanlar padişahın ifrat derecesindeki av düşkünlüğünü yererken, Walter Leslie ve John Burbury’nin kulaklarını çınlatırcasına, “... *bu kırk yıldır avlandı reâyâya zulm itmeden gayri ne fâide gördi ...*” diyorlardı⁹¹. Yoksa Walter Leslie, takdiri hak eden bir uzak görüşlülük örneği sergileyip hiç kimsenin göremediğini vaktinden evvel mi görmüştü? Belki IV. Mehmed’in tahttaki son günlerine tanık olabilecek kadar yaşasaydı, basiretinden dem vurmanın keyfini çıkaracaktı. Ne var ki Leslie, gerçekte, Osmanlı devlet yönetiminde, büyük ihtimalle XVII. yüzyılın ortasında hemen her orta eğitilmiş kişinin aşına olduğu gelenek ve teamüllere dayanarak kurduğu hikâyesinin, hoş bir tesadüf sonucu tahakkuk etmiş olmasının tadını çıkarmış olacaktı. IV. Mehmed, esas itibarıyla, 1683 yılından beri Osmanlı ordularının Macaristan cephesinde uğradığı seri yenilgiler yüzünden iktidarını kaybetmişti. Bu senelerde Osmanlı ordusunun yaşadığı felaketler ve ülkenin içinde bulunduğu durum, o zamana değin pek önemsenmeyen padişahın müsrif hayatının iyiden iyiye göze batmasına sebep olmuştu. Sürgün avlarında harcanan paralara, artık başka yerlerde ihtiyaç vardı⁹².

⁹⁰ Halil İnalcık, “Comments on Sultanism: Max Weber’s Typification of Ottoman Polity”, *Princeton Papers on Near Eastern Studies*, 1 (1992), s. 49-72.

⁹¹ *Silahdâr Târîhi*, II, 245.

⁹² Marc David Baer, 1685 yılına ait Osmanlı iç hazinesinin gelir gider kalemlerini gösteren bir belgeye (TSMA, E. 2445/132) atıfta bulunarak, bu dönemde IV. Mehmed’in av harcamalarının Osmanlı askerî faaliyetlerini zayıflatacak bir seviyeye yükselmiş olduğuna işaret eder. IV. Mehmed’in son saltanat günleri için bkz. Marc David Baer, s. 351-362.

ÖZGÜR KOLÇAK

Esasında, yazının hemen başında söylendiği gibi, 1665'te Osmanlı ve Habsburg sarayları arasında vuku bulan elçi değişimini çok daha şümüllü bir şekilde inceleyerek iki devletin temsil ettiği diplomatik kültürlerin farklılık ve benzerliklerini tespit etmeye çalışmak çok daha faydalı bir uğraş olabilir. Bu iş için yeterli sayıda ve çeşitlilikte kaynak vardır. Bu sayede, makale kapsamında nispeten yüzeysel bir şekilde geçirilen bazı meseleler hakkında (Osmanlı ve Habsburg sefaret heyetlerinin ürettiği yazılı materyal miktarları arasındaki farklılık; XVII. yüzyıl Osmanlı diplomasi geleneklerinin dönüşümü ve bu çalışmada neredeyse tamamen bir kenara bırakılan Osmanlı elçilik heyetinin Habsburg topraklarındaki sergüzeşti gibi) daha kati hükümler verilebilir. Öte taraftan, bu yazı için daha önemlisi, Habsburg elçisi Walter Leslie'nin raporları başta olmak üzere, 1665 elçilik ziyaretine dair bilgi veren batılı kaynakların, oldukça anlaşılır sebeplerle, aslen iç kamuoylarını tatmin etmeye yönelik metinler olduklarının bilincinde olmaktır. Bu eserler, hitap ettikleri şahıs veya kitlelerin beklenti ve dünya görüşlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Tabii ki, söz konusu kaynaklar, bu halleriyle bile tarihî manzaranın şekillenip tebellür etmesinde son derece yardımcıdırlar; batılı sefaret anlatılarına eleştirel bir gözle yaklaşmak, hiçbir surette, bunların temin ettiği bilgilerin bir çırpıda kestirip atılması gerektiği anlamına gelmemelidir. Gene de, XVII. yüzyılın ortalarında kaleme alınan bu eserlere sinmiş olan “ahlakçı” kaygıları akılda tutmak okuyucunun işini kolaylaştıracaktır.

HABSBURG ELÇİSİ WALTER LESLIE’NİN GÖZLEMLERİ

Abstract

HABSBURG AMBASSADOR WALTER LESLIE’S REMARKS ON OTTOMAN POLITICAL STRUCTURE (1665)

On 9 August 1664, Ottoman and Habsburg governments signed the Treaty of Vasvár. According to the closing clause of the treaty which formally ended the 1663-64 wars between two empires, a mutual visit by ambassadors representing the Ottoman and Habsburg houses was to take place. Walter Leslie arrived in Adrianople in the midst of 1665. He met with numerous leading figures of Ottoman politics during his stay in Adrianople and Constantinople. In 1666, Walter Leslie wrote two pieces of relations in Vienna and submitted them to the Habsburg emperor Leopold I. Whereas his report on the diplomatic peculiarities of his mission was open to the public, his second report containing his personal observations on Ottoman political structure remained confidential. Walter Leslie portrayed the Ottoman political and military strength in decay in order to encourage Leopold I. On the other hand, his assessments on Ottoman political and military power rested on considerably solid observation.

Keywords: Ottomans, Habsburgs, early modern diplomacy, Köprülü family, Mehmed IV.

